

Entreprenørskap i høyere utdanning – en kartlegging av omfang og innhold

Ekaterina S. Bjørnåli
Liv Anne Støren
Inger Henaug

Rapport 17/2011

NIFU

Entreprenørskap i høyere utdanning - en kartlegging av omfang og innhold

Ekaterina S. Bjørnåli
Liv Anne Støren
Inger Henaug

Rapport 17/2011

Rapport nr. Rapport 17/2011

Utgitt av Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning
Adresse PB 5183 Majorstuen, NO-0302 Oslo. Besøksadresse: Wergelandsveien 7

Oppdragsgiver Kunnskapsdepartementet
Adresse Postboks 8119 Dep., N-0032 Oslo

Trykk Link Grafisk

ISBN 978-82-7218-753-7
ISSN 1892-2597

www.nifu.no

Forord

Denne rapporten er andre delrapport fra det flerårige prosjektet “Følgforskning om entreprenørskap i utdanningen”. Rapporten gir en samlet oversikt over hvilke høyere utdanningsinstitusjoner i Norge som gir et tilbud om entreprenørskap, og hva slags tilbud de gir. Utdanningstilbudene er kategorisert etter omfang, type, nivå og fagområde. Innhold og læringsmål er også kartlagt. Kartleggingen dekker situasjonen høsten 2010, og omfatter således studietilbud for studieåret 2010–2011.

Følgeforskningsprosjekt om den nasjonale satsingen på entreprenørskap i utdanningen (EiU) gjennomføres i samarbeid mellom NIFU og Østlandsforskning, på oppdrag for Kunnskapsdepartementet, Kommunal- og regionaldepartementet og Nærings- og handelsdepartementet. Denne rapporten er utarbeidet ved NIFU.

Vi vil takke informanter fra flere læresteder som har hjulpet oss underveis i kartleggingen. Det gjelder Truls Erikson og Mari Saua Svalastog ved Universitetet i Oslo, Roger Sørheim, Berit Johansen med flere ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, samt Lene Foss, Frank Lindrupsen og Heidi Merete Hemmingsen ved Universitetet i Tromsø. Vi vil også takke departementenes referansegruppe for nyttige innspill underveis.

Oslo, mars 2011

Sveinung Skule
Direktør

Taran Thune
Forskningsleder

Innhold

Forord.....	3
Sammendrag	7
Summary in English.....	9
1 Innledning	11
1.1 Bakgrunn	11
1.2 Formål	11
1.3 Tidligere studier av entreprenørskapstilbud.....	13
1.4 Metoder og kilder	17
1.5 Tilnærming til EiU	20
2 Omfanget av EiU-tilbud	23
2.1 Høyere utdanningsinstitusjoner, type EiU-tilbud og nivåer.....	23
2.2 Fagområder	25
2.3 Antall studenter	26
3 Bachelor-, master- og doktorgradsutdanninger – nivå og omfang.....	31
3.1 Bachelorutdanninger	31
3.2 Masterprogrammer	32
3.3 Doktorgradsutdanninger.....	34
3.4 Oppsummering	34
4 Års- og deltidsstudier, enkeltemner og videreutdanningskurs – omfang og nivå	37
4.1 Årsstudier og deltidsstudier.....	37
4.2 Enkeltemner i entreprenørskap	38
4.3 Etter- og videreutdanningskurs i entreprenørskap	41
4.4 Oppsummering	41
5 Andre tilbud.....	43
5.1 Gründerskolen	43
5.2 Venture Cup	44
5.3 Take-off.....	46
5.4 Ungt Entreprenørskap i høyere utdanning	48
5.5 Oppsummering	51
6 Fagområde, innhold og læringsmål	53
6.1 Tilnærminger til EiU innenfor fagområder	53
6.2 Humanistiske og estetiske fag.....	54
6.3 Lærerutdanninger og utdanninger i pedagogikk	56
6.4 Samfunnsfag.....	58
6.5 Økonomisk-administrative fag.....	59

6.6	Naturvitenskapelige og teknologiske fag	61
6.7	Primærnæringsfag	64
6.8	Helse-, sosial- og idrettsfag og samferdsels- og sikkerhetsfag	65
6.9	Flerfaglige tilbud.....	65
6.10	Entreprenørskap som læringsmål.....	66
6.11	Oppsummering	67
7	Avsluttende kommentarer	69
	Referanser	73
	Vedlegg	75

Sammendrag

I denne rapporten gis det en oversikt over det samlede omfanget av entreprenørskapstilbud i høyere utdanning. Arbeidet inngår i et flerårig følgeforskningsprosjekt om den nasjonale satsingen på entreprenørskap i utdanningen (EiU).

Rapporten gir en samlet oversikt over hvilke høyere utdanningsinstitusjoner i Norge som gir et tilbud om entreprenørskap, og hva slags tilbud de gir. Utdanningstilbudene er kategorisert etter omfang (målt i studiepoeng), nivå (bachelor, master osv.) og fagområde, og innhold og læringsmål i de ulike tilbudene er kartlagt. I tillegg har vi kartlagt omfanget av spesielle tilbud som Gründerskolen, Venture Cup og Take-off, samt tilbud som foregår i samarbeid med Ungt Entreprenørskap. Vi har benyttet oss av ulike kilder, men hovedmetoden har vært å søke etter aktuelle EiU-tilbud på lærestedenes hjemmesider.

Status for 2010 er at om lag halvparten av alle høyere utdanningsinstitusjoner har tilbud i entreprenørskap. Det er i alt kartlagt 135 studietilbud i entreprenørskap av ulike typer, og vårt anslag er at vel 3000 studenter deltar i ordinære EiU-tilbud, når studentbedrifter o.l. ikke er medregnet. Dette anslaget tilsier at ca. 1,4 prosent av studentmassen høsten 2010 deltok i EiU-tilbud. Det gis flest tilbud på bachelor-nivå, og de fleste tilbudene gjelder enkeltemner i entreprenørskap.

De mest omfattende tilbudene i entreprenørskap gis innenfor økonomiske og administrative fag der de finnes på alle nivåer. Dernest kommer fagfeltet naturvitenskap og teknologi. Det er også innenfor disse fagfeltene man har den bredeste tilnærmingen til entreprenørskap ved at de gir tilbud som kombinerer ulike tilnærmingene om, for og gjennom entreprenørskap.

Tilbudene innenfor disse fagfeltene er i stor grad rettet mot vekstentreprenørskap, der målet er å få kunnskap om oppstart og organisering av ny virksomhet og å utvikle et foretak som over noen år realiserer vekst. Begge de nevnte fagfeltene har også utdanninger om entreprenørskap, der det sentrale er å formidle kunnskap om entreprenørskap som et samfunnsmessig fenomen. I tillegg kombineres disse tilnærmingene med tilnærming gjennom entreprenørskap, som dreier seg om deltakelse i arbeid med en studentbedrift eller i et reelt entreprenørskapsprosjekt.

Av de studentene som deltar i EiU-tilbud, utgjør studentene i økonomiske og administrative fag og naturvitenskap og teknologi samlet cirka to tredeler.

Humanistiske og estetiske fag har en del EiU-tilbud, og disse kombinerer tilnærminger om og for entreprenørskap, der den siste er rettet mot å organisere seg som selvstendig næringsdrivende uten ambisjoner om å realisere vekst og å ha ansatte.

Fagfeltet lærerutdanning og pedagogikk har også en del tilbud, men disse er konsentrert innenfor etter- og videreutdanning. Disse vektlegger utdanning gjennom entreprenørskap, det

vi vil at entreprenørskap brukes som en pedagogisk metode, og der formålet er å kvalifisere for undervisning i entreprenørskap i grunnopplæringen.

Vi har registrert få tilbud innenfor samfunnsfag og primærnæringsfag, og vi har ikke registrert tilbud innenfor helse- og sosialfag og samferdsels-, sikkerhets- og servicefag.

Resultatene tyder generelt på at det er rom for å utvikle entreprenørskapstilbudet innenfor flere fagfelt. Dels dreier dette seg om et behov for å utvikle tilbud på fagområder som i dag ikke er dekket. Dels gjelder det at tilnærmingen innenfor noen av fagfeltene er relativt begrenset, og det er potensial for utvikling av tilbud rettet mot vekstentreprenørskap.

Summary in English

In this report we provide an overview of all entrepreneurship programmes in the Norwegian higher education system, which covers both long running programmes and shorter courses. This report is a part of a multi-year, follow-up research project into national measures to increase and better integrate entrepreneurship in education.

The report gives a complete overview of the higher education institutions (HEIs) in Norway that offer entrepreneurship programs and courses, and of the range of types of programs that are offered. We have categorized entrepreneurial education (EE) programmes according to their size (measured by ECTS credits), academic level (Bachelor, Master etc.) and subject field. The report also maps the content and learning objectives of each EE programme. In addition, special entrepreneurial programs are mapped, such as Gründerskolen, Venture Cup business plan competition, Take-off, and programs offered by Ungt Entreprenørskap ('Young Entrepreneurship', equivalent to Junior Achievement Young Enterprise in Europe). In developing this overview, we have relied on various data sources, the main being searches for EE programmes on HEIs' own websites.

In 2010, about half of all Norwegian HEIs offered entrepreneurial programs. In the course of establishing this, we mapped a total of 135 EE programs. We estimate that approximately 3000 students participated in entrepreneurship education during the autumn semester of 2010; and this estimate does not include student enterprises and other special programs. This suggests that around 1.4% of students enrolled in Norwegian HEIs in the autumn semester of 2010 participated in entrepreneurship education. Most of the EE provided was at Bachelor-level, and was offered through one-off or specific entrepreneurship courses.

Most of the more comprehensive entrepreneurship education programmes found, across all levels, was offered in the field of economics and business administration, followed by the field of natural science and technology. Within these two fields we find the broadest approach to EE, where the EE programs and courses combine education *about, for* and *through* entrepreneurship.

We estimate that around two-thirds of all students in economics and business administration and natural science and technology participate in entrepreneurship education. Entrepreneurial education within these two fields typically focuses on high-growth entrepreneurship, the goal being to teach students about how to start up, organise and develop a new business with high-growth potential. EE in both these fields is also seen as fundamentally about enterprise, where the main objective is to develop knowledge about entrepreneurship as a social phenomenon. In addition, these approaches are combined with education through enterprise, which implies students' participation in some form of real enterprise project.

In the fields of humanities and arts some EE programmes are provided, which combine approaches about and for enterprise. Education for enterprise in these cases typically aims at

providing knowledge about how to become self-employed, but with less emphasis on ambitions for high-growth and hiring employees.

Some EE programmes are provided in the field of teacher education and pedagogy. Most are provided as a form of continuing education and emphasise education through enterprise, in that entrepreneurship is used as a pedagogical method, and this form of EE aims at preparing students to teach entrepreneurship in lower and upper secondary education.

Few EE programmes were on offer in the fields of social sciences and primary industries, and no EE programmes were found in the fields of health and welfare, transport and communications, safety, security and other services.

The results suggest that, in general, there is the potential to further develop entrepreneurial education in many subject fields. This potential is partly related to the need to make entrepreneurship education of some sort available in the fields in which EE is currently absent. However, potential expansion of EE also concerns the subject fields where it is limited, and where entrepreneurship programs could be further developed that aim to foster high-growth entrepreneurship.

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

Denne rapporten inngår som en del av prosjektet “Følgeforskning om entreprenørskap i utdanningen”. Dette er et flerårig prosjekt som gjennomføres i samarbeid mellom NIFU og Østlandsforskning, på oppdrag for Kunnskapsdepartementet, Kommunal- og regionaldepartementet og Nærings- og handelsdepartementet. Prosjektet er en følgeforskning av den nasjonale satsingen på entreprenørskap i utdanningen (EiU) i perioden 2010–14. Følgeforskningen har mange formål. Ett formål er å operasjonalisere begrepet EiU, et annet er å gi en beskrivelse av status for EiU på alle utdanningsnivåer. I tillegg skal det gjennomføres en evaluering av “Handlingsplanen for entreprenørskap i utdanningen – fra grunnskole til høyere utdanning 2009–2014”. Følgeforskningsprosjektet skal også belyse læringseffekter av entreprenørskap i utdanningen innenfor grunnopplæring, belyse effekter av entreprenørskap i høyere utdanning, samt å belyse samfunnseffekter av entreprenørskap i utdanningen. De sistnevnte delene av følgeforskningsprosjektet vil bli rapportert i det videre arbeid med prosjektet. Prosjektperioden strekker seg fram til og med 2014.

I tråd med de ulike formålene for følgeforskningsprosjektet er arbeidet organisert i fem delprosjekter. Den første delrapporten fra prosjektet (Spilling og Johansen, 2011) gjennomgår teorigrunnlag og diskuterer hvordan entreprenørskap i utdanningen kan operasjonaliseres på ulike nivåer i utdanningssystemet. Kartleggingsstudiene omfatter delprosjekt 2A og 2B. Denne rapporten er resultatet av delprosjekt 2B: ”Statusbeskrivelse for høyere utdanning 2010”. Parallelt har det vært arbeidet med en kartlegging av entreprenørskap innenfor grunnopplæringen, det vil si grunnskolen og videregående opplæring (delprosjekt 2A). Den sistnevnte kartleggingen presenteres samtidig med denne i en annen delrapport fra prosjektet (Johansen og Schanke, 2011), utarbeidet ved Østlandsforskning.

Denne delrapporten kartlegger studietilbud i høyere utdanning i studieåret 2010–2011 som kan karakteriseres som “entreprenørskap i utdanningen” (EiU). Den vil være et grunnlagsdokument til det senere delprosjektet som skal belyse effekter av EiU i høyere utdanning. For å kunne belyse dette, er det viktig å kjenne til utbredelsen av EiU, ha kjennskap til hvordan EiU utøves og de ulike formene for EiU, og om EiU er en stor eller liten del av et aktuelt studietilbud.

1.2 Formål

Formålet med delprosjektet er å gi en oversikt som dekker alle utdanningsinstitusjoner innenfor høyere utdanning. Oversikten skal vise hvorvidt de ulike institusjonene gir et tilbud som kan karakteriseres som “EiU”. Oversikten gjelder studietilbud høsten 2010, det vil si studieåret 2010–2011. Oversikten skal altså være så oppdatert som overhodet mulig. Dette er i seg selv et viktig formål, siden studietilbud om EiU innenfor høyere utdanning har økt mye de

senere årene, en utvikling som trolig vil fortsette. Generelt er dette en følge av at EiU står høyt på den politiske agendaen, og mer spesielt er det en følge av handlingsplaner. Den siste handlingsplanen, “Handlingsplanen for entreprenørskap i utdanningen – fra grunnskole til høyere utdanning 2009–2014”, utarbeidet av Kunnskapsdepartementet, Kommunal- og regionaldepartementet og Nærings- og handelsdepartementet, etterfølger strategiplanen “Se mulighetene og gjør noe med dem!” (2004–2008) fra de samme tre departementer. I den nyeste planen er ett av tiltakene nettopp å opprette flere studieplasser innenfor entreprenørskap og innovasjon, ved direkte å bevilge midler over statsbudsjettet til dette. I tillegg handler flere av tiltakene om at det skal utlyses midler for på ulike måter å styrke utdanningstilbudene på entreprenørskapsfeltet.

Rapporten har som formål å kategorisere utdanningstilbudene innenfor entreprenørskap etter *omfang*, *nivå* og *fagområde*, i tillegg til å gi en samlet oversikt. Vi ønsket i utgangspunktet også å kartlegge samlet studenttall på de ulike tilbudene inneværende studieår, men det viste seg at det ikke finnes kildemateriale for å kunne gi en full oversikt over dette (se nærmere omtale av dette nedenfor). Å framskaffe fullstendige opplysninger om dette, viste seg å være alt for arbeids- og tidkrevende til at det var mulig å gjøre innenfor prosjektets ramme.

Omfang av og nivå på studietilbud i entreprenørskap

Begrepet *omfang* viser her til hvor mange studiepoeng det aktuelle studietilbudet inneholder. Informasjonen vi har hentet inn, gjelder både antall studiepoeng for studieprogrammet der entreprenørskapstilbudet inngår, og antall studiepoeng for den delen av studiet som eksplisitt omhandler entreprenørskap. Ett års full tids studier tilsvarer 60 studiepoeng. Et kurs på for eksempel 10 studiepoeng tilsvarer altså ca. en tredel av ett semester.

Betegnelsen *nivået* på studietilbudet dreier seg i første rekke om hvorvidt studietilbudet er på bachelor-, master- eller PhD-nivå. Kapittel 3 kategoriserer studietilbudene etter hvorvidt de er på bachelor-, master- eller PhD-nivå, og gir samtidig en oversikt over antall studiepoeng for hvert av studietilbudene. I tillegg finnes en rekke studietilbud som må karakteriseres på en annen måte. Noen studietilbud kategoriseres av lærestedene som årsstudier, andre som deltidsstudier. I tillegg har vi kategorien “enkeltemner i entreprenørskap”, som kan forekomme på flere nivåer, men først og fremst er de innenfor bachelorstudier. Ytterligere en kategori er kartlagt, nemlig “videre- og etterutdanning innenfor entreprenørskap”. Disse studietilbudene presenteres i kapittel 4.

I tillegg har vi kartlagt omfanget av spesielle tilbud som “Gründerskolen”, “Venture Cup” og “Take off”. Disse beskrives nærmere i kapittel 5. Her inngår også omtale av stiftelsen “*Ungt Entreprenørskap*” (UE), som har tilbud om entreprenørskap på alle nivåer i utdanningssystemet, også høyere utdanning.

Tilbudene fra UE, som “gründercamp” og studentbedrifter, samt andre spesielle tilbud nevnt over som “Gründerskolen”, “Venture Cup” og “Take off”, kan i noen tilfeller omfatte studenter som deltar på entreprenørskapsstudier som kartlegges i de øvrige deler av rapporten. Andre ganger er disse kursene/samlingene tilbud som gis til studenter innenfor helt andre

studier enn entreprenørskapsstudier. Dette kan være korte kurs og to-dagers samlinger, og generelt varierer disse tilbudene svært mye i omfang (se omtale i kapittel 5).

Fagområde og læringsmål

Et av formålene med kartleggingen er å kartlegge innhold og læringsmål i de ulike tilbudene. I alt har vi kartlagt om lag 135 studietilbud fordelt på 35 ulike høyere utdanningsinstitusjoner. For å kategorisere studietilbudene etter innhold og læringsmål, i tillegg til omfang og nivå, har vi valgt å kategorisere tilbudene etter hvilke(t) fagområde de tilhører, og har da benyttet inndelingen som vises i tabell 1.1.

Tabell 1.1. Fagområdeinndeling som benyttes i denne rapporten

Fagområde	Kode
Humanistiske fag	10
Estetiske fag	11
Lærerutdanning/pedagogikk	20
Samfunnsfag	30
Juridiske fag	31
Økonomisk/administrative fag	40
Naturvitenskap, teknologi	50
Helse-, sosial- og idrettsfag	60
Primærnæringsfag	70
Samferdsels- og sikkerhetsfag og andre servicefag	80
Flere fagområder	90

Vår fagområdeinndeling tilsvarer inndelingen av fagfelt i Statistisk sentralbyrås Standard for utdanningsgruppering (SSB, 2000), med to unntak. Vi har delt det store fagområdet Humanistiske og estetiske fag i to, og vi har også delt det store fagområdet Samfunnsfag og juridiske fag i to. Videre har vi laget en kategori for tverrfaglige studietilbud som ikke kan kategoriseres i kun ett av fagområdene.

Antall studenter

For noen av tilbudene som omtales i kapittel 5, nemlig Gründercamp og Studentbedrifter, har vi tall for deltakere. Antall studenter i de ordinære studietilbudene har det vært vanskelig å få oversikt over innenfor prosjektets tids- og kostnadsramme (se nærmere omtale nedenfor). I kapittel 2 omtaler vi antall studenter på *noen* tilbud, og gir et grovt anslag over hvor mange studenter som deltar i entreprenørskapstilbud i studieåret 2010–2011.

1.3 Tidligere studier av entreprenørskapstilbud

Europeiske studier

En så detaljert og omfattende kartlegging av EiU innenfor høyere utdanning som den som beskrives i denne rapporten, er etter vårt kjennskap ikke gjort før. En omfattende kartlegging er imidlertid også gjort tidligere. Den er utarbeidet av Børing og Hansen (2008) og inngår

som et vedlegg til rapporten fra EU-prosjektet U-know (Spilling, 2008). Her kartlegges utdanningstilbud innenfor entreprenørskapsfeltet i norsk høyere utdanning i Norge i 2006.

Den siste kartleggingen, som rapporteres her, skiller seg fra 2006-kartleggingen på flere måter. En grunn er at tilbudene er blitt flere siden den gang. En annen forskjell er at tilbudene i vår kartlegging er systematisert og beskrevet etter fagområder, en tredje forskjell er at tilbudene er systematisert etter nivå. I tillegg er omfang av hvert studietilbud mer detaljert beskrevet, blant annet ved at vi skiller mellom studiepoeng for studiet (totalt) som entreprenørskapstilbudet inngår i, og antall studiepoeng som selve entreprenørskapstilbudet utgjør. Tallet på studenter gis heller ikke i U-know rapporten, eller der de gis, omfatter de totaltall på studenter og er ikke spesifisert til (kun) å omfatte entreprenørskapsstudier. Dette kommer av at tallene også den gang var vanskelig å finne for det store flertallet av tilbud.

Også en annen europeisk rapport om entreprenørskap ble levert til EU i 2008, av en ekspertgruppe som utredet "Entrepreneurship in higher education, especially in non-business studies" (European Commission, 2008). Norge er blant de landene som omtales (relativt kortfattet) i denne rapporten. Som "best-practice"-eksempel fra Norge, er masterstudiet i entreprenørskap ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet i Trondheim, NTNUs Entreprenørskole, omtalt. Rapporten gir ikke omfattende beskrivelse av landenes tilbud av entreprenørskapsutdanning innenfor høyere utdanning, men en del hovedtrekk framheves. Det pekes på at det i Europa er mangel på entreprenørskapsutdanninger innenfor institusjoner som *ikke* er "business institutions". Ekspertgruppen beskriver hovedformålet med entreprenørskap i høyere utdanning som å: "develop entrepreneurial capacities and mindsets", og fremhever at entreprenørskap derfor må integreres i *alle* utdanninger.

Den nevnte EU-rapporten (European Commission, 2008) peker på at tilgjengelige data tilsier at majoriteten av entreprenørskap-studier tilbys innenfor økonomisk-administrative fag og bedriftsøkonomi (business and economics studies). Ekspertgruppene hevder samtidig at det er innenfor tekniske, naturvitenskapelig og skapende (creative) fagfelt det er mest sannsynlig at innovative og levedyktige forretningsideer vil oppstå.

I denne rapporten skal vi se i hvilken grad entreprenørskapstilbud finnes innenfor fagfelt (også) utenom de økonomisk-administrative fagene.

At utdanninger som fremmer eller legger vekt på entreprenørskap først og fremst forekommer innenfor det økonomisk-administrative fagfeltet, ble også funnet i en europeisk studie av høyere utdannede foretatt ca fem år etter eksamen, den såkalte REFLEX-undersøkelsen, som ble foretatt i 2005 i 13 europeiske land, som et prosjekt under EUs sjette rammeprogram (Allen & van der Velden, 2011).

I den norske landrapporten fra dette prosjektet (Støren, 2008) ble svarene fra det norske utvalget sammenliknet med svarene fra andre land. På spørsmålet om utdanningen de hadde tatt var et godt grunnlag for å utvikle gründerkompetanse/entreprenørskap, skåret de fleste land relativt lavt, men Norge kom likevel noe under gjennomsnittet. Dette hang imidlertid i

noen grad sammen med at sammensetningen av utvalgene etter fagfelt varierte mellom landene, for eksempel hadde Norge med få respondenter med økonomisk-administrativ utdanning Generelt, for alle landene sett samlet, var det personer innenfor fagfeltet økonomisk-administrative fag som hyppigst svarte at utdanningen hadde gitt et godt grunnlag for utviklingen av entreprenørskap. På den tiden var det i Norge ingen bachelorutdanning innenfor dette fagfeltet, og disse var således ikke med i det norske utvalget (men siviløkonomer var). Like fullt, etter å ha tatt hensyn til fagsammensetningen av utvalgene, skåret det norske utvalget fortsatt noe lavere på dette spørsmålet enn de fleste andre land. På den annen side, innenfor ingeniørfag, var andelen som svarte at utdanningen ga et godt grunnlag for entreprenørskap like høy i Norge som i gjennomsnittet for landene. Studien kunne tyde på at for andre land var entreprenørskap særlig utviklet innenfor økonomisk-administrative fag, mens dette ikke (i hvert fall ikke den gang, i 2005) i samme grad gjaldt for Norge.

En annen viktig europeisk rapport (European Commission, 2010) har undersøkt omfang av entreprenørskap i medlemslandene, samt i EFTA-land og enkelte andre land. *Utdanning* var ikke det sentrale temaet i denne rapporten, men er berørt. Utgangspunktet for studien var EU-landenes erklærte mål om å øke og fremme entreprenørskap, i tråd med målsettingene i Lisboa-erklæringen fra mars 2000. Ønsket om å fremme entreprenørskap i utdanningen, må selvsagt ses i samme lys, nemlig ut fra en målsetting om å fremme innovasjon og vekst, herunder vekst/nyskaping i form av arbeidsplasser.

Den nevnte studien (European Commission, 2010) baserer seg på befolkningsundersøkelser om holdninger til entreprenørskap og det å være selvstendig næringsdrivende, og omhandler også svar på *i hvilken grad respondentene vurderte at deres skolegang hadde vært nyttig i forhold til entreprenørskap* og det å etablere egne bedrifter.

Norge skåret i denne undersøkelsen noe høyere enn gjennomsnittet for EU-landene på spørsmål som dreide seg om skolens betydning for forberedelse/hjelp til å bli en entreprenør. For eksempel svarte 57 prosent av norske respondenter (mot 49 prosent av EU-snittet) at de var enige i skolen hjalp dem i å “utvikle en sans for initiativ, en slags entreprenøriell holdning”, 48 prosent (mot et EU-gjennomsnitt på 44 prosent) at skolen hadde “hjulpet dem til bedre å forstå entreprenørers rolle i samfunnet”, 45 prosent (mot et EU-gjennomsnitt på 39 prosent) at skolen “hadde gitt dem ferdigheter i og kunnskap om hvordan en kan drive en bedrift”, og 32 prosent (mot et EU-gjennomsnitt på 25 prosent) at skolen hadde “gjort dem interessert i å bli en entreprenør” (European Commission, 2010: side 97–104).

Et uttrykk for hvor høyt entreprenørskap i utdanningen står på den politiske agendaen internasjonalt, er også rapporten fra World Economic Forum (2009) “Educating the Next Wave of Entrepreneurs”. Formålet er å fremme entreprenørskap i utdanningen som en av nøkkel-drivkreftene for vedvarende sosial utvikling og økonomisk framgang. Rapporten er interessant først og fremst i form av sin karakter som policy-dokument, og inneholder lite “facts” av direkte relevans for vår kartlegging i denne rapporten.

Norden

Som følge av at Norge var vertskap for en europeisk konferanse om entreprenørskap i utdanningen i 2006, ble rapporten ”The Oslo Agenda for Entrepreneurship Education in Europe” (European Commission, 2006) utarbeidet. Den såkalte Oslo-agendaen har vært viktig for utarbeidelsen av den norske Handlingsplanen for entreprenørskap i utdanningen 2009–2014, og er også fulgt opp i andre land. Norge, Danmark, Sverige og Finland la omtrent samtidig fram handlingsplaner på feltet.

I november 2009 la den danske regjeringen fram ”Strategi for uddannelse i entreprenørskap” (Ministeriet for Videnskab mfl., 2009). I mai 2009 la den svenske regjeringen fram ”Strategi för entreprenørskap inom utbildningsområdet” (Regeringskansliet, 2009), og liknende finnes i Finland (Undervisningsministeriets publikasjoner, 2009). Som i Norge, følges disse planene opp i kartlegginger og evalueringer. Den danske rapporten ”Entrepreneurship fra ABC til ph.d” (Fonden for entreprenørskap, 2010) har som formål å evaluere effektene av entreprenørskap i utdanning ved å se på karriereløp etter endt utdanning. Den danske rapporten kartlegger imidlertid ikke hvilke høyere utdanninger i Danmark som kan kategoriseres som entreprenørskapsutdanninger.

I Sverige har Skolverket (2010) utført en kartlegging av EiU, men den omfatter bare grunnskolen og videregående skoler, og gir svært ”grove” oversikter over hvordan skolene arbeider på feltet og hvordan de forstår entreprenørskap. Skolverket har også, i sin serie ”Forskning för skolan” fått utarbeidet rapporten ”Skapa og våga. Om entreprenørskap i skolan”. Den gir en gjennomgang av policy-dokumenter i Sverige og andre nordiske land, og diskuterer hva begrepet entreprenørskap i utdanningen inneholder, og presenterer relevante forskningsarbeider på feltet. Imidlertid tar heller ikke denne rapporten for seg entreprenørskapstilbud innenfor høyere utdanning.

En ny nordisk studie utført av Universitetet i Nordland (tidligere Høgskolen i Bodø) på oppdrag fra Nordisk Ministerråd (Sjøvoll, red. 2011) er av spesiell interesse. Oppdraget fra Nordisk ministerråd var å utføre en nordisk studie i kreativitet, innovasjon og nyskaping. Studien er viktig av mange grunner, blant annet fordi også den viser hvor høyt EiU står på den politiske dagsorden i Norden, og fordi den viser hvor mange formål politiske myndigheter tenker at EiU kan tjene, herunder redusere frafall i videregående opplæring, styrke elevers og studenters kreativitet og stimulere et utdanningssystem der det skal være mer plass til å eksperimentere og ta sjanser.

Så langt vi kan se, er det altså svært få studier der entreprenørskap i høyere utdanning kartlegges på liknende måte som det som gjøres i denne rapporten. De oversikter vi presenterer her er, i tråd med oppdraget, svært beskrivende. Etter hva vi kan se, er det behov for en slik samlet oversikt.

1.4 Metoder og kilder

Materialet som presenteres i denne rapporten, er basert på opplysninger fra hvert enkelt lærested. Vi fant at dette var eneste mulige kilde for å kunne få en tilnærmet totalkartlegging av tilbudene. Forut for kartleggingen tok vi utgangspunkt i eksisterende databaser som hadde informasjon om høyere utdanning, herunder entreprenørskapsstudier. Disse vises i tabell 1.2.

Tabell 1.2 Oversikt over aktuelle databaser for høyere utdanning

Datakilde	Data	Begrensninger
Ungt Entreprenørskap	Har opplysninger om deres programmer for høyere utdanning (studentbedrift, gründercamp, KAN-programmet) Data tilgjengelig om antall deltakere i ulike programmer ved de ulike utdanningsinstitusjoner	Data avgrenset til kun å gjelde UEs egne tilbud.
Samordna opptak	Gir oversikt over studentopptak til grunnutdanninger i høyere utdanning.	Kan identifisere utdannings-tilbud der for eksempel "entreprenørskap" inngår i tittelen eller i omtalen av studieprogrammet. Ikke informasjon om toårige masterstudier.
Statistisk Sentralbyrå utdanningsdatabase	Heldekkende individstatistikk over personer som er i utdanning eller har fullført. Gir informasjon om studienavn og seks-sifrede koder knyttet til studienavnet.	Ikke mulig å identifisere tilbud der entreprenørskap ikke inngår i tittelen på studieprogrammet.
Database for statistikk om høyere utdanning (DBH) hos Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) ved Universitetet i Bergen	Opplysninger fra lærestedene om avlagte studiepoeng for undervisningstiltak som "er relevante i en nyskapingssammenheng og som kan tilføre nødvendig kompetanse til personer som ønsker å starte ny virksomhet".	Databasen inneholder informasjon om kurs som ikke faller innenfor vår definisjon av EiU, og gir grov informasjon, dvs. lite informasjon om innhold og læringsmål.

Som oversikten i tabell 1.2 viser, er det relativt begrenset informasjon om entreprenørskapstilbud som kan innhentes gjennom slike databaser.

SSBs individstatistikk over igangværende eller fullførte utdanninger gir informasjon om studienavn og sekssifrede koder knyttet til studienavnet, herunder studier som kan klassifiseres som EiU. Langt flere studier enn de som kan gjenfinnes ved studienavn i SSBs utdanningsdatabase, inneholder opplæring i, om eller for entreprenørskap. En styrke ved SSBs baser, er imidlertid at de gir oversikt over studenter og ferdigutdannede, men siden de omfatter alt for få studier, var dette likevel ikke veien å gå for vår kartlegging.

Foreliggende registerbasert statistikk gjennom Samordna opptak (SO) inneholder ikke informasjon om toårige masterstudier, siden disse ikke er grunnutdanninger, men SO har

informasjon om *femårige* masterstudier, i tillegg til bachelor- og årsstudier. SOs søkbare database gir dermed en del informasjon for vårt formål. Ved søk på ord som ”entreprenør” og ”innovasjon” kommer det opp en rekke studier som ikke nødvendigvis har disse betegnelsene i sitt navn, siden det også søkes i stikkord og omtale av studietilbudene. Vi fikk på denne måten avdekket 38 relevante studier i 2010 (med vel 1000 studieplasser) gjennom SO. Imidlertid får vi her dels med for mange studier (studier som vi ved nærmere undersøkelse ikke vil kategorisere som entreprenørskapsutdanninger), dels mangler vi mange studier, og dette er det viktigste problemet. Denne søkemåten gir altså mindre presis informasjon enn den informasjonen vi får når vi undersøker innholdet i hvert enkelt studietilbud på hvert enkelt lærested, gjennom lærestedenes egne beskrivelser på sine nettsider.

Oversikter fra Ungt entreprenørskap (UE) over antall deltakere i deres ulike programmer ved ulike utdanningsinstitusjoner er avgrenset til kun å gjelde UEs egne tilbud. I tillegg omfatter oversikten kortvarige kurs/samlinger, som ikke kan regnes som et emne med et visst antall studiepoeng.

Den siste raden i tabell 1.2 refererer til oversikter innsamlet av Kunnskapsdepartementet som er rapportert DBH-databasen. Det viste seg at informasjonen som framkom der ikke var egnet for våre formål.¹ Vi vurderte også å benytte DBH-databasen til å beregne studenttall, men også det måtte forlates (se nedenfor).

Vår hovedmetode har derfor vært å søke på lærestedenes hjemmesider. Det gjaldt alle akkrediterte læresteder for høyere utdanning, samt alle akkrediterte studier på ikke akkrediterte læresteder. Søkeordene har vært ‘entrepre*’, ‘innova*’, ‘bedriftsetablering’, ‘kommersialisering’, ‘studentbedrift’, ‘gründer’ og ‘bedriftsutvikling’. I noen tilfeller har det vært nødvendig å foreta et mer detaljert søk i aktuelle studietilbud der vi antok at det var særlig stor sannsynlighet for å finne tilbud innen entreprenørskap (for eksempel bachelor i økonomi og administrasjon) og i studieplanene som er lagt ut på lærestedenes hjemmesider. Det er rimelig å tro at vi får kartlagt de aller fleste relevante studier på bachelornivå, årsstudier, masterstudier samt relevante PhD-utdanninger ved å søke på denne måten.

Hvert eneste studietilbud som kunne kategoriseres som entreprenørskapsstudium, ble deretter lagt i vår egen database, sammen med annen informasjon om studiet, for senere å bli kategorisert etter omfang, nivå og fagområde (innhold).

Avgrensning og definisjoner

Ulike retninger innenfor entreprenørskapsfaget vektlegger ulike aspekter ved entreprenørskapsprosessen og entreprenørene (Spilling og Johansen, 2011). Fellestrekk ved definisjonene er at *entreprenørskap er rettet mot utvikling av økonomisk aktivitet*. Dels dreier

¹ Eksempler på problemer er: Flere kurs eller bachelor/masteroppgaver som rapporteres med studiepoeng, er ofte deler av samme studium (selv om dette ofte kan være uklart); definisjonen som ligger til grunn for rapporteringen er svært vid og databasen inneholder informasjon om kurs som ikke faller innenfor vår definisjon av EiU.

det som å se og utnytte muligheter, herunder eksisterende ressurser, dels dreier det seg om å organisere ny aktivitet og bygge opp nye organisasjoner eller foretak, og dels dreier det seg om å introdusere nye varer og tjenester i markedet. Mye av litteraturen om entreprenørskap vektlegger dessuten entreprenørenes individuelle egenskaper og hva som er forutsetninger for suksess. Basert på at entreprenørskap i utdanningen kan ha ulike formål, er det også vanlig å vurdere tilbudene ut fra hvorvidt de faller inn i tre hovedtyper; *om, gjennom og for* entreprenørskap. Dette kommer vi nærmere tilbake til nedenfor i avsnitt 1.5 og i rapportens kapittel 6.

Det vi har skissert her, er i korthet vår bakgrunn for hvordan vi har vurdert hvorvidt et studie-tilbud kan defineres som "EiU". For å identifisere et tilbud som EiU gjennom våre søk i lærestedenes studieplaner, gjorde vi noen nødvendige avgrensninger. Aktuelle tilbud skal normalt ha begrepet "entreprenørskap" eller lignende og beslektede begrep i tittelen (som eksempelvis "bedriftsetablering", "bedriftsutvikling", "innovasjon", "Gründerskolen"), og kurset eller programmet skal tilsvare minst 10 studiepoeng.

Videre er det et kriterium at entreprenørskap skal utgjøre en vesentlig del (det vil si minst halvparten) *av et emne eller kurs*. I slike tilfeller skal *entreprenørskapsandelen være på minst 5 studiepoeng*.

Dette er hovedregler, men grensen er imidlertid håndtert noe fleksibelt, fordi det ikke alltid er klart hvor stor del entreprenørskapsdelen utgjør av emnet/kurset.

Omfang, nivå og fagområde

Alle studietilbudene er i denne rapporten kategorisert etter omfang, nivå og fagområde. Dette er basert på lærestedenes egne beskrivelser av det aktuelle studietilbudet. En egen utfordring lå i å kategorisere studietilbudene etter fagområde (se tabell 1.1). Vi fant at en slik kategorisering var nødvendig for at leseren relativt lett skal kunne skaffe seg en oversikt over omfang av studietilbud innenfor henholdsvis estetiske fag, økonomisk-administrative fag, teknologiske fag osv. Dette hadde særlig sin bakgrunn i EU-rapporten, nevnt over, fra 2008, som peker på behovet for å utvikle entreprenørskap innenfor *mange* fagfelt utover de økonomisk-administrative. Vi har benyttet SSBs kodeverk for å kode alle utdanningstilbudene, og baserte oss også da på lærestedenes beskrivelser av studietilbudene.

Studenttall

I tillegg var det som nevnt vår plan å legge inn studenttall, eventuelt tall for studieplasser, for hvert av tilbudene, men det viste seg at dette er opplysninger som er langt mindre tilgjengelige enn vi forutså. Innenfor prosjektets tids- og kostnadsramme har det vært svært vanskelig å framskaffe tallet på studenter i de studietilbudene vi har kartlagt. Vår kilde til informasjon om tallet på studenter har vært gjennom direkte kontakt med lærestedene per telefon eller epost for å få opplysninger om tallet på studenter på enkeltkurs/programmer på et gitt tidspunkt. Dette viste seg imidlertid å være svært tidkrevende, både i forhold til rammen for prosjektet og i lys av kvaliteten på opplysninger vi fikk, og var en metode som måtte

forlates av hensyn til framdriften på det øvrige arbeidet med kartleggingen. Imidlertid fikk vi gode opplysninger for enkelte tilbud, disse er vist i kapittel 2. Her har vi også benyttet enkelte tall for studieplasser hentet fra Samordna opptak. Basert på dette materialet har vi gjort enkelte grove anslag.

Det bør være en sentral utfordring for videre studier å få kartlagt studenttallet innenfor EiU, på ulike fagområder. Siden dette ikke har vært mulig innenfor dette prosjektet, kan det for eventuelle fremtidige studier av dette, være av interesse å se hvilke begrensninger og muligheter som ligger i eksisterende data.

Studenttall gjennom SSBs dataregistre identifiserer bare en liten del av det egentlige EiU-studenttallet. Tallet på studieplasser, eventuelt også hvor mange som har møtt opp ved studiestart, kan en få i SOs databaser, men som omtalt over, omfatter også disse tallene bare en del av EiU-studentene. Fra DBH-statistikken (se omtale under tabell 1.2) kan vi beregne antall studenter (med avlagt eksamen) på et kurs ved å dividere sum *avlagte* studiepoeng på kurset med antall studiepoeng som selve kurset utgjør. Siden mange studenter kan ha tatt flere kurs i samme semester (det er høyst sannsynlig for kurs som omfatter 7,5 studiepoeng, kurs som det er mange av), og vi ikke vet hvor mange dette gjelder, vil imidlertid de nevnte opplysningene ikke kunne brukes til å anslå hvor mange enkeltpersoner som var i gang med EiU et bestemt semester. Informasjonen om studenter etter fagområde og nivå i denne databasen, gir dessuten ikke nok informasjon til at vi kan identifisere studenter på de EiU-tilbudene vi har kartlagt.

På den annen side vil det etter våre opplysninger være teknisk mulig i fremtiden å benytte DBH-databasen til å få et mål på antall studenter innenfor EiU. Selv om publiserte student- og kandidattall i DBH er på "grovt" fagfeltnivå, inneholder også databasen opplysninger om studenter/kandidater på emnenivå, som ikke er analysert/publisert. For at disse skal kunne brukes til formålet å telle studenter innenfor EiU, forutsettes at emnene kan gis koder for (i vårt til-felle) entydig å skille EiU-studier fra andre studier. Dette vil etter vårt kjennskap være nokså ressurskrevende, men er trolig mulig. Dessuten har DBH siste år samlet inn data på *individ-nivå*, (unntak her er aggregerte data fra lærestedene om avlagte studiepoeng for undervisningstiltak som "er relevante i en nyskapingssammenheng etc.", se omtale over), mens DBH tidligere kun har samlet inn aggregerte data fra lærestedene. Individdata om studenter/kandidater vil gjøre det mulig å unngå dobbelttelling av studenter/kandidater på emnenivå.

1.5 Tilnærming til EiU

Kapittel 6 omtaler innhold, læringsmål og metoder som brukes i studietilbud i entreprenørskap, fordelt på ulike fagområder. Oversikt over inndeling av fagområder er gjengitt i tabell 1.1. Vi baserer oss på tre tradisjonelle måter å forstå EiU på – ut fra ulike formål med tilbudene – når vi beskriver innhold, læringsmål og metoder. Disse tre hovedtypene er beskrevet av blant andre Rosa, Scott og Klandt (1996), og er følgende:

- Utdanning *om* entreprenørskap
- Utdanning *gjennom* entreprenørskap
- Utdanning *for* entreprenørskap.

Den første tilnærmingen – utdanning *om* entreprenørskap – innebærer at man lærer om entreprenørskap som et samfunnsmessig fenomen, det vil si hvilken rolle og betydning entreprenørskap har for utviklingen på ulike områder, og eksempelvis kunnskap om hvem som blir entreprenører, hvordan entreprenørskapsprosesser foregår og faktorer som påvirker omfanget av entreprenørskap. Den andre tilnærmingen – utdanning *gjennom* entreprenørskap – gjelder organiseringen av selve læreprosessen og der man tilrettelegger for læring ved at elever og studenter selv opplever ”entreprenørielle” situasjoner, eksempelvis ved at de arbeider med utvikling av et forretningsmessig prosjekt. Poenget er her å ha entreprenørskap som en pedagogisk metode. Den tredje tilnærmingen – utdanning *for* entreprenørskap – omfatter opplæring og trening for å utvikle kunnskaper og ferdigheter som gir grunnlag for å starte opp og drive et nytt selskap.

Når det gjelder opplæring *for* entreprenørskap, benytter vi todelingen som Spilling og Johansen bruker, nemlig at vi skiller mellom entreprenørskap for å bli selvstendig næringsdrivende, og vekstentreprenørskap. Vi vil, i tråd med Spilling og Johansen (2011), beskrive forskjellen slik:

“Den første gruppen dreier seg i hovedsak om å organisere seg som selvstendig næringsdrivende, og der det som hovedregel dreier seg om å drive denne virksomheten uten å ha ansatte. Det primære formålet med å organisere en slik virksomhet, er å skaffe innehaveren et utkomme, og normalt vil ikke en slik virksomhet ha noen ambisjon om vekst. En stor majoritet av all næringsvirksomhet er organisert på denne måten” (ibid: 33).

“Den andre gruppen gjelder det vi har kalt vekst-entreprenørskap, der målet med å starte og organisere en ny virksomhet, er å utvikle et noe større foretak som i alle fall over noen år realiserer vekst. Å organisere slike virksomheter stiller langt større krav til entreprenøren enn det å organisere seg som selvstendig næringsdrivende. Utdanningstilbu-dene vil da særlig være rettet mot hvordan man arbeider med utvikling av virksomheten i ulike faser fra tidlig idestadium til etablering og videre gjennom ulike vekstfaser. For denne gruppen vil det være sentralt å få innføring i arbeid med forretningsplan, strategi og markedsutvikling, finansiering, organisering av styre m.v. For denne gruppen kan det også være behov ulike former for oppfølging, eksempelvis gjennom mentortjenester” (ibid: 34).

I kapittel 6 beskrives studietilbud innenfor ulike fagfelt etter hvorvidt de kan klassifiseres etter inndelingen “om”, “for enkeltmannsforetak”, “for vekstforetak” og “gjennom” entreprenørskap. Vi benytter opplysninger om de samme studietilbudene som vi har omtalt i kapittel 3 og 4, men de systematiseres på en annen måte, det vil si med vekt på fagområde, innhold og læringsmål.

2 Omfanget av EiU-tilbud

I dette kapitlet gir vi en samlet oversikt over omfanget av EiU-tilbud i de ulike kategorier av utdanningsinstitusjoner og på ulike nivåer, og så gis det i etterfølgende kapitler mer detaljerte oversikter. Her diskuterer vi også studenttall og utfordringer knyttet til det.

2.1 Høyere utdanningsinstitusjoner, type EiU-tilbud og nivåer

Det er kartlagt entreprenørskapstilbud i alle høyere utdanningsinstitusjoner i Norge med unntak av militære høyskoler og Politihøgskolen. Til sammen utgjør kartlagte høyere utdanningsinstitusjoner 74 enheter (se tabell A.1 i vedlegg). I tabell 2.1 gir vi en oversikt over hvilke typer høyere utdanningsinstitusjoner som har tilbud i entreprenørskap (forkortet til EiU-tilbud). Som det fremgår av tabellen, tilbyr alle åtte universiteter opplæring i entreprenørskap. Det kan kommenteres at fire universiteter, nemlig NTNU, UiA, UiO og UiS, har egne *sentre for entreprenørskap* som har hovedansvar for opplæring i entreprenørskap, men også andre fakulteter eller institutter kan ha tilbud i entreprenørskap.

Alle statlige høyskoler unntatt Samisk Høgskole har tilbud innen entreprenørskap. Høgskolen i Bodø (HiBo) ble Universitetet i Nordland (UiN) fra 1.januar 2011. I denne rapporten omtales derfor tidligere HiBo som UiN, men det er kartlagt status av studietilbud i entreprenørskap for år 2010 da lærestedet fremdeles het HiBo. Høgskolen i Molde, som også er blant de statlige høyskolene, skiftet i 2010 navn til “Høgskolen i Molde, vitenskapelig høyskole i logistikk” etter at den var gitt status som vitenskapelig høyskole med virkning fra 1. januar 2010. I rapporten omtaler vi den ofte kun som Høgskolen i Molde, men i tabellene nedenfor inngår den blant de vitenskapelige høyskolene.

De vitenskapelige høyskolene i tabell 2.1 som har tilbud innen entreprenørskap er Handelshøyskolen BI, Norges Handelshøyskole (NHH), Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo (AHO), Høgskolen i Molde – vitenskapelig høyskole i logistikk og Norges musikkhøgskole. De private høyskolene som har slike tilbud er Markedshøyskolen og Høgskolen for Landbruk og Bygdenæringar (HLB).

Tabell 2.1 Oversikt over høyere utdanningsinstitusjoner med tilbud i entreprenørskap

Høyere utdanningsinstitusjoner	Antall institusjoner totalt	Har tilbud i entreprenørskap
		Antall
Universiteter	8	8
Statlige høyskoler	21	20
Handelshøyskoler*	2	2
Offentlige vitenskapelige høyskoler	5	3
Private høyskoler	34	2
Private vitenskapelige høyskoler og kunsthøyskoler	4	0
Total	74	35

*Handelshøyskolen BI (privat vitenskapelig høyskole) og Norges Handelshøyskole (NHH) (offentlig vitenskapelig høyskole) er skilt ut som handelshøyskoler på grunn av deres spesialisering.

Siden kartleggingen som ble foretatt i 2006 (Børing og Hansen, 2008) har universitetet i Tromsø og høyskolene i Akershus, Gjøvik, Harstad, Vestfold og Volda fått på plass tilbud om entreprenørskap. Også Høgskulen for landbruk og bygdenæringar og Norges Musikkhøgskole har fått tilbud i entreprenørskap.

I tabell 2.2. er det vist en oversikt over høyere utdanningsinstitusjoner som har tilbud i entreprenørskap på ulike nivåer. Som det fremgår, har alle universiteter tilbud om entreprenørskap på ett eller flere nivåer. Statlige høyskoler og private og vitenskapelige høyskoler har hovedsakelig EiU-tilbud på bachelor nivå eller som etter- og videreutdanningskurs (EVU). Handelshøgskolene har EiU-tilbud på alle nivåer unntatt EVU.

Tabell 2.2 Oversikt over høyere utdanningsinstitusjoner med EiU-tilbud på ulike nivåer

	Antall institusjoner	Nivå			
		Bachelor	Master	Doktorgrad	Etter- og videreutdanning
Universiteter	8	6	7	5	2
Statlige høyskoler	20	16	4	-	11
Handelshøgskoler*	2	2	2	1	-
Offentlige vitenskapelige høyskoler	3	1	-	-	1
Private høyskoler	2	2	-	-	-
I alt	35	27	13	6	15

*Handelshøgskolen BI (privat vitenskapelig høyskole) og Norges Handelshøgskole (NHH) (offentlig vitenskapelig høyskole) er skilt ut som handelshøgskoler på grunn av deres spesialisering.

Det er i alt kartlagt 135 tilbud i entreprenørskap av ulike typer (se tabell 2.3). På bachelornivå, blir tilbud i entreprenørskap tilbudt enten som selvstendig bachelorprogram, som spesialisering eller som en vesentlig del av et bachelorprogram. Dette tilbys ved alle typer utdanningsinstitusjoner.

På masternivå blir entreprenørskap enten tilbudt som selvstendig masterprogram, som spesialisering innenfor et program eller som en vesentlig del av det. Dette tilbys ved fem universiteter, fire statlige høyskoler og én handelshøgskole. Fem universiteter og en handelshøgskole har dessuten EiU-tilbud på doktorgradsnivå.

Ved siden av dette tilbys års- og deltidsstudier i entreprenørskap ved tre universiteter, åtte statlige høyskoler og en handelshøgskole. For øvrig finnes EiU-tilbud i form av enkeltemner ved alle typer utdanningsinstitusjoner.

Tabell 2.3 Oversikt over typer EiU-tilbud ved de ulike utdanningsinstitusjoner

Type EiU-tilbud	Antall EiU-tilbud	Type utdanningsinstitusjon			
		Universiteter	Statlige høyskoler	Handels-høyskoler	Vitenskapelige og private høyskoler
Bachelorprogrammer	15	2	7	1	3
Masterprogrammer	13	5	4	1	-
Doktorgradsutdanninger	7	5	-	1	-
Års- og deltidsstudier	14	3	8	1	-
Enkeltemner	68	7	14	1	2
Etter- og videreutdanning	18	1	11	-	1
Totalt	135*				

*Gjelder ikke andre tilbud som studentbedrift, Take-off, Venture Cup og Gründerskolen.

Status i 2010 er at om lag halvparten av alle høyere utdanningsinstitusjoner har tilbud i entreprenørskap. Flest tilbud gis på bachelornivå, og de tilbys oftest som enkeltemner i entreprenørskap.

2.2 Fagområder

Tabell 2.4 gir oversikt over tilbud i entreprenørskap knyttet til ulike fagområder ved de ulike høyere utdanningsinstitusjoner. Tilbud i entreprenørskap er mest utbredt innenfor økonomiske og administrative fag, og de finnes ved alle typer høyere utdanningsinstitusjoner. Derne st gis det en del tilbud innenfor naturvitenskapelige og teknologiske fag, humanistiske og estetiske fag, og i lærerutdanninger og pedagogikk. Innenfor de øvrige fag gis det få tilbud, og vi har ikke registrert noen tilbud innenfor juridiske fag, helse- og sosialfag, samferdsels- og sikkerhetsfag og andre servicefag.

Tabell 2.4 Oversikt over EiU-tilbud knyttet til ulike fagområder ved de ulike utdanningsinstitusjoner

Fagområder	Antall EiU-tilbud	Type utdanningsinstitusjon			
		Universiteter	Statlige høyskoler	Handels-høyskoler	Vitenskapelige og private høyskoler
Humanistiske og estetiske fag	13	3	3	-	2
Lærerutdanninger/pedagogikk	17	3	8	-	-
Samfunnsfag	5	-	5	-	-
Økonomisk-administrative fag	39	3	14	2	2
Naturvitenskap og teknologi	28	6	10	-	-
Primærnæringsfag	5	-	2	-	1
Helse-, sosial- og idrettsfag	1	-	1	-	-
Flerfaglige tilbud	24	6	4	-	1
Antall E-tilbud totalt*	132				

*Tre tilbud er utelatt da fagområde er ukjent. EiU-tilbud er ikke identifisert for juridiske fag; samferdsels- og sikkerhetsfag og andre service fag.

Tabell 2.5. gir en oversikt over tilbud i entreprenørskap innenfor ulike fagområder og på ulike nivåer. Innenfor humanistiske og estetiske fag og samfunnsfag tilbys det hovedsakelig enkeltemner på bachelornivå. Lærerutdanninger og pedagogiske utdanninger har flest etter- og videreutdanningskurs i entreprenørskap. Dette fagfeltet har også ett tilbud på et doktorgradsnivå.

Tabell 2.5 Oversikt over EiU-tilbud innenfor ulike fagområder og på ulike nivåer

Fagområder	Antall EiU-tilbud	Nivå				
		Bachelor	Master	Doktorgrad	EVU*	Annet
Humanistiske og estetiske fag	13	8	2	-	2	2
Lærerutdanninger/pedagogikk	17	1	1	1	12	2
Samfunnsfag	5	4	-	-	-	1
Økonomisk-administrative fag	39	24	9	2	1	3
Naturvitenskap og teknologi	28	12	12	-	-	4
Primærnæringsfag	5	2	-	-	1	1
Helse-, sosial- og idrettsfag	1	-	-	-	-	1
Flerfaglige tilbud	24	8	6	2	-	8
Antall E-tilbud totalt	132					

*EVU = etter- og videreutdanning.

Økonomisk-administrative fagområder har flest tilbud i entreprenørskap på bachelor- og masternivå, spesielt på bachelornivå. Det omfatter bachelorprogram i entreprenørskap, bachelorprogram med fordypning i entreprenørskap og enkeltemner. Innenfor naturvitenskap og teknologi er tilbudene i entreprenørskap likt fordelt på bachelor- og masternivå. På bachelornivå omfatter det enkeltemner i entreprenørskap. På masternivå er det en lik fordeling mellom masterprogram og enkeltemner i entreprenørskap. Det finnes doktorgradstilbud i entreprenørskap innenfor naturvitenskap og teknologi, men ettersom tilbudet er åpent også for studenter innenfor andre fagfelt enn naturvitenskap og teknologi, faller dette tilbudet inn under kategorien flerfaglige tilbud.

Flerfaglige tilbud er som regel av typen enkeltemner, og de gis på alle nivåer. På masternivå har vi registrert tre programmer i entreprenørskap som tar opp studenter fra flere fagretninger. For øvrig kan det kommenteres at 13 av 24 flerfaglige EiU-tilbud tilbys studenter fra alle fagfelt; resten tilbys studenter fra utvalgte fagområder, herunder økonomi og administrasjon, ingeniørfag og meget få andre.

Økonomiske og administrative fag er det feltet der EiU-tilbud er mest utbredt, og slike tilbud finnes her på alle nivåer og ved alle typer høyere utdanningsinstitusjoner. Også innenfor naturvitenskap og teknologi finnes det er mange tilbud, mens det er meget få tilbud innenfor samfunnsfag og primærnæringsfag. Vi har ikke registrert tilbud innenfor juridiske fag, helse-, sosial- og idrettsfag, samferdsels- og sikkerhetsfag og andre service fag.

2.3 Antall studenter

Som omtalt foran, hadde vi opprinnelig en målsetting om å kartlegge antall studenter i EiU ved universiteter og høyskoler. I kapittel 1 har vi redegjort for vanskene med å få fram slike tall. Nedenfor presenterer vi enkelte oversikter. Et formål har vært å se om disse eksemplene kan gi oss en pekepinn på hvor stor plass EiU har i norsk høyere utdanning med tanke på hvor stor andel disse studentene utgjør av den totale studentmassen. Vi starter med tall vi har innhentet fra Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU), Universitetet i Oslo (UiO) og Universitetet i Tromsø (se tabell 2.6).

Om vi ser bort fra deltakere i Venture Cup og Take-Off, og de spesielt mange deltakerne på bachelorprogrammet i ledelse, innovasjon og marked ved Universitetet i Tromsø, tyder tallene på at det typiske studenttallet på relevante entreprenørskapsstudier ligger mellom 15 og 30. Bacheloremnet i entreprenørskap ved Universitetet i Oslo har også mange deltakere, men tilbudet skille seg ut i og med at emnet tilbys alle studenter.

Tabell 2.6 Studenttall ved ulike entreprenørskapsstilbud.

Lærested	Studiets navn	2009	2010
NTNU, NTNUs Entreprenørskole	Master i entreprenørskap (MIENTRE)	20	26
NTNU, Institutt for biologi	Patentering og teknologietablering (næringsutvikling), emne 7,5 sp	30	24 ²
NTNU, NTNUs Entreprenørskole	Take-off	50 ²	50 ³
NTNU, NTNUs Entreprenørskole	Take-off, videreutdanningsemne 7,5 sp	-	26
NTNU, NTNUs Entreprenørskole	Venture Cup	120 ³	120 ⁴
NTNU, Program for lærerutdanning	SKOLE6512 Teknologi og entreprenørskap. Fra ide til virkelighet. Del I. Videreutdanningsemne, 7,5 sp	-	8
NTNU, Program for lærerutdanning	SKOLE6517 Teknologi og entreprenørskap. Fra ide til virkelighet. Del II. Videreutdanningsemne, 7,5 sp	-	15
NTNU, Humanister i praksis	Masteremne Humanister i praksis, 7,5 sp	30	33 ⁵
UiO, Senter for entreprenørskap	Bacheloremne ENT1000 Entreprenørskap, 10 sp	93	73
UiO, Senter for entreprenørskap	Bacheloremne ENT4330 Financial Management, 5 sp	24	27
UiO, Senter for entreprenørskap	PhD emne ENT9600 Entrepreneurial teams and new business creation, 5 sp	-	2
UiO, Senter for entreprenørskap	PhD emne ENT9800 Innovation and intellectual property rights, 5 sp	-	2
UiO, Senter for entreprenørskap	Masterstudiet Sosialt entreprenørskap, 30 sp	17	18
UiT, Handelshøgskolen i Tromsø	Bacheloremne BED-2015 Kommersialisering som enkeltemne ⁶ , 10 sp	-	7
UiT, Handelshøgskolen i Tromsø	Bacheloremne BED-1009 Kreativitet og Innovasjon som enkeltemne ⁵ , 10 sp	-	17
UiT, Handelshøgskolen i Tromsø	Masteremne SVF-3501 Fordypning i entreprenørskap som enkeltemne ⁵ , 10 sp	-	1
UiT, Handelshøgskolen i Tromsø	Masteremne BED-3034 Business development and commercialization som enkeltemne ⁵ , 10 sp	-	4
UiT, Handelshøgskolen i Tromsø	Masteremne BED-3035 Entrepreneurial Leadership and Networking som enkeltemne ⁵ , 10 sp	-	4
UiT, Handelshøgskolen i Tromsø	Bachelorprogram i ledelse, innovasjon og marked	69	138
UiT, Handelshøgskolen i Tromsø	Master of Science in Business Creation and Entrepreneurship (BCE)	14	23
UiT, Handelshøgskolen i Tromsø	Masterprogram i økonomi og administrasjon / siviløkonom	53	58
UiT, Handelshøgskolen i Tromsø	Masterprogram i bedriftsledelse	15	19

Tall fra Samordna opptak (SO) kan også i noen grad benyttes. Tabell 2.7 presenterer tall for relevante studier som fremkommer når vi bruker søkeordet “entreprenørskap” i SOs database. Studiene vi har tatt med i tabell 2.7, slik de er presentert av SO, gjenfinnes også i kapittel 3 i denne rapporten.

² Antall påmeldte studenter i 2011 er 50.

³ Antallet er anslag for alle studenter som deltar i Take-off: studenter fra NTNU, midt-norske høyskoler (Høgskolen i Molde, Høgskolen i Ålesund og Høgskolene i Sør- og Nord-Trøndelag) og Gründerskolen. Ved NTNU var det registrert 26 studenter i emne Take-off i 2010, hvorav 17 studenter har bestått.

⁴ Antallet er anslag for alle studenter som deltar i Venture Cup forretningsplankonkurranse.

⁵ Kurset begynner å få litt problemer med kapasiteten, særlig de siste årene, siden stadig flere har søkt.

⁶ Emne er en del av et større organisert program, men kan også tas som enkeltemne. Her vises det tall for enkeltemnedeltakelse.

Vi har også angitt poenggrenser ved opptak for disse kursene, fordi de viser at det er lett å komme inn på disse studiene. Vi kan anta at når alle søkere med generell studiekompetanse kommer inn, vil ikke alle studieplasser være fylt opp. Tallet på studenter vil derfor ventelig ligge noe lavere enn tallet på studieplasser som gis i tabellen.

Tabell 2.7 antyder et gjennomsnitt på 27 studieplasser per studium. Sammenholdt med tallene fra tabell 2.6, vil vi derfor anslå at entreprenørskapsstudier i gjennomsnitt har et studenttall på 25. Dette er selvsagt et veldig grovt anslag, og variasjonen rundt dette tallet vil være stor.

Tabell 2.7. Utvalgte entreprenørskapsstudier, Samordna opptak,

Sted	Studienavn	Type studium	Studie-plasser	Poenggrenser 2010		Innhold / merknad / spesialisering
				Ordinær	Første-gangs-vitnemål	
<i>Økonomi og administrasjon</i>						
Høgskolen i Telemark	Innovasjon og entreprenørskap, Bø.	Bachelor	25	alle	alle	
Høgskolen i Hedmark	Innovasjon, entreprenørskap og foretaksutvikling, Rena	Års-studium	10	åpent	åpent	Innhold: Nyskaping, Utviklingsprosesser, forretningsplan, bedriftsetablering
Høgskolen i Ålesund	Innovasjonsledelse og entreprenørskap	Bachelor	25	alle	alle	
Universitetet i Nordland	Siviløkonomutdanningen	Master	40	37.8	39.6	Femårig Master i økonomi og ledelse/Siviløkonom. Tilbyr flere profileringer (3.år) og spesialiseringer (5.år).
Høgskolen i Molde, vitenskapel ig høgskole i logistikk	Økonomi og administrasjon	Bachelor	60	alle	alle	Spesialiseringer: Organisasjon og ledelse, Økonomisk styring, Regnskap, Revisjon, Logistikk, Informasjonsbehandling, Jus, Innovasjon og entreprenørskap
<i>Fiskeri-, husdyr- og landbruksfag</i>						
Høgskolen i Hedmark	Agronomi, Blæstad (Hamar)	Bachelor	15	åpent	åpent	Innhold: Agronomi, Husdyr, Plantekultur, Landbrukstekn., Miljø, Klima, Entrepenørskap oa.
Høgskolen i Hedmark	Landbruksteknikk, Blæstad (Hamar)	Bachelor	15	åpent	åpent	Innhold: Maskintekn., Bygningstekn., Innendørsmeck., Hydraulikk, Entrepenørskap, Agronomi oa.

Kilde: https://www.samordnaopptak.no/studier?ord=entrepren%F8r*&laerestedkode=&utdomrkode=&stikkordnr

Med forbehold fordi usikkerheten er stor, våger vi å anslå at et (maksimalt) gjennomsnittstall for deltakere per EiU-kurs er 25. Vi har avdekket ca. 135 tilbud utenom studentbedrifter, Take-off, Venture Cup og Gründerskolen (og nær 200 entreprenørskapstilbud når sistnevnte tilbud er medregnet). Basert på anslaget på 135 studietilbud, kan vi anslå at det i høstsemesteret 2010 var *i overkant av 3000 EiU-studenter* i norsk høyere utdanning. Det

utgjør i så fall bare ca. *1,4 prosent* av det samlede studenttallet i Norge.⁷ Våre anslag tilsier at av antallet studenter innenfor det økonomiskadministrative fagfeltet, utgjør EiU-studenter i underkant av 3 prosent, og av det samlede antallet studenter innenfor naturvitenskap og teknologi vil tilsvarende anslag være i underkant av 2,5 prosent. (Deltakelse i studentbedrifter o.l. er som nevnt ikke medregnet her.) Med andre ord; selv om studier i høyere utdanning om, for eller gjennom entreprenørskap øker, og det finnes et mangfold av tilbud, kan vi slå fast at entreprenørskapsstudier har en relativt beskjeden plass innenfor høyere utdanning, også innenfor fagfelt der slike tilbud forekommer oftest.

⁷ Legger vi till vel 500 studenter som deltar i Venture Cup, studentbedrifter og Gründerskolen, og som ikke også deltar i ordinære tilbud, kommer vi opp i et anslag på ca. 1,6 prosent av studentmassen.

3 Bachelor-, master- og doktorgradsutdanninger – nivå og omfang

Her presenteres studietilbud som er kategorisert etter nivå: bachelor-, master- eller doktorgradsutdanning. Innenfor tilbud på bachelor- og masternivå skiller vi mellom programmer i entreprenørskap, programmer som har spesialisering i entreprenørskap og programmer hvor entreprenørskap utgjør en vesentlig del.

Programmer i entreprenørskap har et omfang av studiepoeng som tilsvarer det aktuelle studietilbudets antall studiepoeng, det vil si 180 studiepoeng på bachelornivå og 120 studiepoeng for toårig masterprogram. For programmer som har spesialisering i entreprenørskap og programmer hvor entreprenørskap utgjør en vesentlig del, angir vi i tabellene nedenfor omfang av entreprenørskapsfag i form av studiepoeng for selve entreprenørskapstilbudet. For alle tilbudene har vi angitt innenfor hvilket fagområde entreprenørskapstilbud gis.

3.1 Bachelorutdanninger

Fem høyskoler tilbyr bachelorutdanning med entreprenørskap som hovedinnhold (se tabell 3.1). Alle disse er innenfor det økonomisk-administrative fagområde.

Tabell 3.1 Treårige bachelorprogrammer i entreprenørskap (180 studiepoeng)

Lærested	Studiets navn	Fagområde
Campus Kristiania, Markedshøyskole	Kreativitet, innovasjon og forretningsutvikling	40
Handelshøyskolen BI	Bachelor i Entreprenørskap	40
Høgskolen i Buskerud	Reiselivsledelse og entreprenørskap	40
Høgskolen i Telemark	Innovasjon og entreprenørskap	40
Høgskolen i Ålesund	Innovasjonsledelse og entreprenørskap	40

Fagområdekoder: 40= økonomiske og administrative fag.

De aller fleste spesialiseringer i entreprenørskap tilbys bachelorstudenter i økonomi og administrasjon (se tabell 3.2). Ved Høgskolen i Molde inngår et entreprenørskapsrelatert studietilbud i kunnskapsledelse og innovasjon i bachelorprogram i politikk og samfunnsendring, dette er også et spesialiseringsår i bachelorstudiet i økonomi og administrasjon.

Tabell 3.2 Bachelorprogrammer med spesialisering i entreprenørskap

Lærested	Studiets nivå	Studiets navn	spT	spE	Fagområde
Høgskolen i Finnmark	Bachelor i økonomi og administrasjon	Innovasjon og Entreprenørskap	60	60	40
Høgskolen i Molde	Bachelor i økonomi og administrasjon	Innovasjon og Entreprenørskap	60	60	40
Høgskolen i Molde	Bachelorgrad i politikk og samfunnsendring	Videreutdanning i kunnskapsledelse og innovasjon	60	15	90
Høgskolen i Nord-Trøndelag	Bachelor i økonomi og administrasjon; opptak 2008, 2009 og 2010	Bedriftsetablering og bedriftsutvikling	30	30	40
Høgskolen i Østfold	Bachelor i økonomi og administrasjon	Nyskaping	60	20	40
Universitetet i Nordland	Bachelor i økonomi og ledelse	Profilering Entreprenørskap og småbedriftsledelse	60	60	40

Forkortelser: spT= studietilbudets samlede omfang i studiepoeng; spE=omfang av entreprenørskapsfag i studiepoeng. Fagområdekode: 40=økonomiske og administrative fag; 90=flere fagområder.

Tre høgskoler og ett universitet tilbyr bachelorutdanning med entreprenørskap som en vesentlig del av programmet (se tabell 3.3). Som det kan leses av tabellen, varierer omfanget av entreprenørskapsrelaterte fag fra 20 til 70 studiepoeng. Høgskolen i Hedmark og Høgskolen for Landbruk og Bygdenæringar er rettet mot primærnæringer. Høgskolen i Østfold kombinerer teknologiske og økonomisk-administrative fag i sitt bachelorprogram Innovasjon og Prosjektledelse, mens bachelorprogrammet ved Universitetet i Tromsø er innenfor det økonomisk-administrative fagområdet.

Tabell 3.3 Bachelorprogrammer der entreprenørskap er en vesentlig del av programmet

Lærested	Studiets navn	spE	Fagområde
Høgskolen i Hedmark	B6NAOT Bachelor i natur- og økoturisme	70	70
Høgskolen i Østfold	Innovasjon og Prosjektledelse	30	90
Høgskolen for Landbruk og Bygdenæringar	Bachelor i bygdeutvikling	60	70
Universitetet i Tromsø	Bachelorprogram i ledelse, innovasjon og marked	20	40

Forkortelser: spE=omfang av entreprenørskapsfag i studiepoeng.

Fagområdekode: 40=økonomiske og administrative fag; 70=primærnæringsfag; 90=flere fagområder.

3.2 Masterprogrammer

Fire høgskoler og fire universiteter tilbyr en toårig masterutdanning med entreprenørskap som hovedinnhold (se tabell 3.4). Som for bachelorutdanninger, tilbys masterprogrammer i entreprenørskap studenter innenfor økonomi og administrasjon, men det finnes faktisk vel så mange entreprenørskapsprogram på masternivå som er rettet mot naturvitenskapelige og teknologiske fag. Disse finnes ved Høgskolen i Sør-Trøndelag, NTNU og Universitetet i Oslo.

Tabell 3.4 Toårige masterprogrammer i entreprenørskap (120 studiepoeng)

Lærested	Studiets navn	Fagområde
Handelshøgskolen BI	MSc in Innovation and Entrepreneurship	40
Høgskolen i Bergen	Innovation and Entrepreneurship	50
Høgskolen i Buskerud	Master i innovasjon og entreprenørskap	50
Høgskolen i Sør-Trøndelag	Master i ledelse av teknologi	50
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet	NTNUs Entreprenørskole: master i entreprenørskap (MIENTRE)	50
Universitetet for miljø- og biovitenskap	Master i Entreprenørskap og innovasjon	90
Universitetet i Oslo	Master of Science in Innovation and Entrepreneurship	50
Universitetet i Tromsø	Master of Science in Business Creation and Entrepreneurship (BCE)	40

Fagområdekoder: 40 - økonomisk/administrative fag; 50 - naturvitenskap, teknologi; 90 - flere fagområder.

Det er bare to læresteder som har masterutdanninger med spesialisering i Entreprenørskap (se tabell 3.5), nemlig Universitetet i Nordland og NTNU. Masterutdanninger ved de respektive lærestedene tilbys ved Handelshøgskolen i Bodø og NTNUs Entreprenørskole.

Tabell 3.5 Masterprogrammer med spesialisering i entreprenørskap

Lærested	Studiets nivå	Studiets navn	spT	spE	Fagområde
NTNU	Femårig Sivilingeniør/Master i industriell økonomi og teknologiledelse	NTNUs Entreprenørskole	120	120	50
Universitetet i Nordland	Siviløkonom/Master of Science in Business ved HHB	Fordypning i Entreprenørskap og innovasjonsledelse	60	60	40

Forkortelser: spT= studietilbudets samlede omfang i studiepoeng; spE= omfang av entreprenørskapsfag i studiepoeng.
Fagområdekoder: 40= økonomiske og administrative fag; 50 = naturvitenskap og teknologi.

Ved Universitetet i Tromsø tilbys masterutdanninger der entreprenørskap utgjør en vesentlig del av programmet (se tabell 3.6). I masterprogrammet i bedriftsledelse varierer omfang av entreprenørskap fra 30 til 60 studiepoeng. Emnene Fordypning i entreprenørskap, Business development and commercialization og Commercialization and Internationalization på 10 studiepoeng hver, samt masteroppgave, er obligatorisk for dette programmet. I masterprogram i økonomi og administrasjon / siviløkonom ved UiT kan omfanget av entreprenørskap utgjøre inntil 20 studiepoeng. Her kan studentene velge mellom emner Commercialization and Internationalization og Entrepreneurial Leadership and Networking på 10 studiepoeng hver. Ved Høgskolen i Hedmark tilbys i et masterprogram i næringsrettet bioteknologi der emnet Forretningsplanutvikling inngår som en del av en fordypning innen kommersialisering av bioteknologi.

Tabell 3.6 Masterprogrammer hvor Entreprenørskap er en vesentlig del av programmet

Lærested	Studiets navn	spE	Fagområde
Høgskolen i Hedmark	M2NRBIOTEK Master i næringsrettet bioteknologi En fordypning innen "kommersialisering av bioteknologi".	10	50
Universitetet i Tromsø	Masterprogram i økonomi og administrasjon / Siviløkonom	Inntil 20	40
Universitetet i Tromsø	Masterprogram i bedriftsledelse (fra høsten 2011 ledelse, innovasjon og marked)	Inntil 60	40

Forkortelser: spE=omfang av entreprenørskapsfag i studiepoeng.

Fagområdekoder: 40=økonomiske og administrative fag; 50=naturvitenskap og teknologi.

3.3 Doktorgradsutdanninger

Informasjon om doktorgradsprogrammer i entreprenørskap på lærestedenes hjemmesider er lite oversiktlig.⁸ Kartleggingen viser at doktorgradsutdanninger med fordypning i entreprenørskap finnes ved Handelshøyskolen BI, NTNU, UiA, UiN, UiO og UMB (se tabell 3.7). UiN har doktorgradstilbud i pedagogisk entreprenørskap ved Profesjonshøgskolen i Bodø og et doktorgradstilbud i bedriftsøkonomi, inkludert entreprenørskap, ved Handelshøgskolen i Bodø.

Tabell 3.7 Doktorgradsprogrammer og emner i entreprenørskap

Lærested	Studiets navn	Ansvarlig enhet	Fag-område
Handelshøyskolen BI	Innovation and Entrepreneurship	Institutt for innovasjon og økonomisk organisering	40
NTNU	Innovasjon og Entrepenørskap	Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, institutt for industriell økonomi og teknologiledelse	90
Universitetet for miljø- og biovitenskap	Avhandling i entrepenørskap ved UMB	-	-
Universitetet i Agder	PhD emne IN-605-1 Research Issues in International Entrepreneurship	-	-
Universitetet i Nordland	Pedagogisk entrepenørskap	Profesjonshøgskolen i Bodø	20
Universitetet i Nordland	PhD i bedriftsøkonomi, inkludert entrepenørskap	Handelshøgskolen i Bodø	40
Universitetet i Oslo	PhD i entrepenørskap	Senter for entrepenørskap	90

Fagområdekoder: 20 - lærerutdanning/pedagogikk; 40 – økonomiske og administrative fag; 90 – flere fagområder.

3.4 Oppsummering

Det økonomisk-administrative fagfeltet dominerer fullstendig når det gjelder tilbud om bachelorprogrammer i entreprenørskap og bachelorprogrammer med *spesialisering* innenfor entreprenørskap. Slike tilbud finnes ved ni høyskoler og ett universitet (Universitetet i Nordland). I tillegg finnes bachelorprogram der entreprenørskap er en vesentlig del av programmet ved tre høyskoler samt ved Universitetet i Tromsø, og her er flere fagfelt representert.

Masterprogram i entreprenørskap finnes innenfor naturvitenskap og teknologi i minst like stort omfang som innenfor økonomisk-administrative fag. Disse tilbudene finnes ved fem

⁸ Av ressursmessige årsaker har vi ikke tatt direkte kontakt med lærestedene for å undersøke om de har tilbud om å ta doktorgrad i entreprenørskap. Feil eller manglende opplysninger kan derfor forekomme. Vi omtaler dessuten ikke samarbeidsordninger mellom statlige høyskoler og universiteter der stipendiater er ansatt ved høyskole og har arbeidsplikt der, men tar doktorgradsutdanning ved universitetet.

universiteter (UiO, UMB, NTNU, UiN og UiT). I tillegg er det to masterprogram der entreprenørskap utgjør en vesentlig del av programmet ved Universitetet i Tromsø. Det tilbys også masterutdanning i entreprenørskap ved fem høyskoler, her medregnet handelshøyskolen BI. Tilbud om å ta doktorgrad i entreprenørskap finnes ved seks universiteter.

Når det gjelder lokaliseringen av tilbudene, forekommer det flest tilbud ved læresteder i Midt-Norge (medregnet Møre og Romsdal) og Nord-Norge, men det finnes tilbud på bachelor- og masternivå også i de øvrige landsdeler, med unntak av Sørlandet.⁹

⁹ Det vil komme et EiU-tilbud ved Universitetet i Agder høsten 2011.

4 Års- og deltidsstudier, enkeltemner og videreutdanningskurs – omfang og nivå

Flere tilbud om EiU er av lærestedene kategorisert som *årsstudier*. Lærestedene har også tilbud som kategoriseres som *deltidsstudier*. I tillegg finnes en rekke tilbud om *enkeltemner* i entreprenørskap som er av langt mindre omfang i form av studiepoeng enn de studiene vi har beskrevet i kapittel 3. Det er tilbud som ikke er ordinære bachelor- eller masterstudier i entreprenørskap, som presenteres i dette kapitlet. Vi omtaler også en fjerde kategori, nemlig det som lærestedene omtaler som *etter- og videreutdanningstilbud* i entreprenørskap.

I tabellene nedenfor angir vi for hvert tilbud det samlede omfang av studiepoeng som de aktuelle studiene omfatter, samt antall studiepoeng for den delen av studiet som selve tilbudet om entreprenørskap omfatter. Vi viser også, for hver enkelt av de fire kategoriene av tilbud, hvilket fagområde som entreprenørskapstilbudet er rettet mot.

4.1 Årsstudier og deltidsstudier

Det finnes en del årsstudier som inneholder entreprenørskap (se tabell 4.1). Omfanget av entreprenørskap varierer fra 5 studiepoeng i Videreutdanning i kunnskapsledelse og innovasjon ved Høgskolen i Molde, til 60 studiepoeng i de programmene hvor entreprenørskap vises i navnet og er hovedinnhold.

Tabell 4.1 Oversikt over årstudier i *Entreprenørskap*

Lærested	Studiets navn	spT	spE	Fag- område
Høgskolen i Hedmark	Innovasjon, entreprenørskap og foretaksutvikling	60	60	90
Høgskolen i Hedmark	Natur- og kunnskapsturisme	60	40	70
Høgskolen i Molde, vitenskapelig høgskole i logistikk	Videreutdanning i kunnskapsledelse og innovasjon	60	5	90
Høgskolen i Nord-Trøndelag	Grønn næringsutvikling	60	10	70
Høgskolen i Nord-Trøndelag	Grønt Entreprenørskap	60	50	70
Høgskolen i Oslo	Økonomi og ledelse	60	10	40
Høgskolen i Telemark	Innovasjon og Entreprenørskap	60	60	40

Forkortelser: spT= studietilbudets samlede omfang i studiepoeng; spE= omfang av entreprenørskapsfag i studiepoeng. Fagområdekoder: 40 =økonomisk/administrative fag; 70=primærnæringsfag; 90=flere fagområder.

Deltidsstudier i entreprenørskap er åpne for mange fagområder, herunder lærerutdanning/pedagogikk, samfunnsfag, økonomisk/administrative fag og naturvitenskap/teknologi. Disse er oppsummert i tabell 4.2. Studiene er spredt geografisk.

Tabell 4.2 Oversikt over deltidsstudier i Entreprenørskap

Lærested	Studiets navn	spT	spE	Fag- område
Handelshøyskolen BI	Bedriftsutvikling	30	30	40
Høgskulen i Sogn og Fjordane	Samfunnsfag med vekt på entreprenørskap og digital formidling	10	5	20*
Høgskolen i Sør-Trøndelag	Entreprenørskap	6	6	50
Høgskulen i Volda	Entreprenørskap og bedriftsetablering	30	30	30
Universitetet for miljø- og biovitenskap	Sosialt entreprenørskap	30	30	90
Universitetet i Oslo	Sosialt entreprenørskap	30	30	90
Universitetet i Nordland	Pedagogisk entreprenørskap	30	30	20

Forkortelser: spT=studietilbudets samlede omfang i studiepoeng; spE= omfang av entreprenørskapsfag i studiepoeng.

Fagområdekoder: 20 =lærerutdanning/pedagogikk; 30=samfunnsfag; 40 =økonomisk-administrative fag; 50= naturvitenskap, teknologi; 90=flere fagområder.

* Selv om dette kurset har navnet "samfunnsfag", har vi plassert det innenfor lærerutdanning og pedagogikk, fordi studieansvarlig er avdeling for lærerutdanning og idrett, og målgruppene er lærere, førskolelærere og ansatte i kultursektoren.

4.2 Enkeltemner i entreprenørskap

De fleste enkeltemner i entreprenørskap er på bachelornivå og omfatter 10 studiepoeng (se tabell 4.3).

Om lag halvparten av alle emner på bachelornivå er obligatoriske. Noen emner er obligatoriske for en gruppe studenter og valgfrie for andre studenter. For eksempel er emnet SFB13608 000 Praktisk bedriftsledelse og bedriftsutvikling obligatorisk for bachelor i innovasjon og prosjektledelse og økonomi og administrasjon (ved tredje års profilering i Nyskaping). Det er derimot valgfritt for bachelor i økonomi og administrasjon andre profileringer og studenter fra andre studieprogrammer.

Studenter i økonomi og administrasjon og studenter i naturvitenskap og teknologi utgjør de største målgruppene for enkeltemner i entreprenørskap på bachelornivå. Dernest følger estetiske fag og samfunnsfag, der det også er ganske mange studietilbud. Noen emner tilbys studenter som studerer innenfor ulike fagområder. Vi har identifisert kun ett emne på bachelornivå beregnet for studenter innenfor fagområdet lærerutdanning og pedagogikk, og det er ved Høgskolen i Akershus.

Tabell 4.3 Enkeltemner i entreprenørskap som tilbys kun på bachelornivå sortert etter fagområde

Fagfelt og lærested	Emnenavn	sp	o/v
Humanistiske fag			
Universitetet i Agder	TFL108-1 Entreprenørskap for humanister	10	o/v
Estetiske fag			
Høgskolen i Akershus	DH1200 Yrkesprosesser og entreprenørskap	20	o
Høgskolen i Buskerud	INOLED300 Innovasjon og ledelse av innovasjonsprosesser	?	v
Høgskolen i Buskerud	ENTLED301 Entreprenørskap og prosjektledelse (vår)	?	v
Høgskolen i Oslo	Målområdet <i>skapende arbeid</i> , periode 1: Entreprenørskap	<5	o
Universitetet i Agder	TFL107-1 Entreprenørskap for kunstfagstudenter	10	o/v
Universitetet i Stavanger	BUM490-3 Tverrfaglig prosjekt og entreprenørskap	10	v
Lærerutdanning og pedagogikk			
Høgskolen i Akershus	RF2000 Produktutvikling, entreprenørskap og tradisjonsmat	20	o
Samfunnsfag			
Høgskolen i Buskerud	Entreprenørskap og innovasjonsledelse	15	v
Høgskolen i Gjøvik	SMF2241 - Introduksjon til entreprenørskap	10	o
Høgskolen i Nord-Trøndelag	SOS320 Sosial kapital, innovasjon og entreprenørskap	5	o
Høgskolen i Oslo	Entreprenørskap og prosjektledelse i mediebransjen	15	o
Økonomisk-administrative fag			
Campus Kristiania, Markedshøgskole	IKE3100 Innovasjon, kreativitet og entreprenørskap	10	o
Høgskolen i Akershus	Innovasjon og prosjektledelse	15	o
Høgskolen i Bergen	ØAI105 Praktisk nyskaping og entreprenørskap	10	v
Høgskolen i Buskerud	Entreprenørskap og innovasjonsledelse	?	v
Høgskolen i Lillehammer	Entreprenørskap - Start av Egen Virksomhet	15	o/v
Høgskolen i Narvik	ØAD1012Bedriftsetablering	5	o
Høgskolen i Sogn og Fjordane	OR6-210 Kreativitet og idéutvikling	10	v
Høgskolen i Sogn og Fjordane	OR6-211 Næringsutvikling og omstillingsarbeid	10	v
Høgskolen i Sør-Trøndelag	MRK3025 Innovasjon og forretningsutvikling	7,5	o/v
Norges Handelshøgskole	VOA020EKS - Technical change, innovation and entrepreneurship	7,5	v
Naturfag og teknologi			
Høgskolen i Buskerud	DMIE-3150 Innovasjon og entreprenørskap	5	
Høgskolen i Buskerud	SFEI-2202 Entreprenørskap og innovasjonsledelse	5	o
Høgskolen i Buskerud	INOLED 300 Innovasjon og ledelse av innovasjons-prosesser	7,5	o
Høgskolen i Buskerud	ENTLED 301 Entreprenørskap og prosjekt-ledelse	7,5	
Høgskolen i Gjøvik	Innovasjon og entreprenørskap	?	v
Høgskolen i Nord-Trøndelag	MMT270 Utvikling av kreative næringer	7,5	o/v
Høgskolen i Sør-Trøndelag	Entreprenørskap	6	o
Høgskolen i Sør-Trøndelag	Bedriftsetablering	5	v
Høgskolen i Ålesund	IP203810 Entreprenørskap og design - PU III	7,5	o
Universitetet i Agder	DAT218-G Bedriftsetablering	5	o
Universitetet i Stavanger	BIP190-1 Bedriftsøkonomi og entreprenørskap	5	v
Økonomi og administrasjon + naturfag og teknologi			
Høgskolen i Bergen	FOA046 Nyskaping, entreprenørskap og etikk	5	o/v
Høgskolen Stord/Haugesund	ØKB2114_1 Entreprenørskap	10	v
Primærnæringsfag			
Høgskolen i Nord-Trøndelag	HUS309 Driftsledelse og entreprenørskap	5	o
Flere fagfelt			
Høgskolen i Vestfold	ENT08 000 Entreprenørskap (Høst 2009)	10	v
Høgskolen i Østfold	SFB13608 000 Praktisk bedriftsledelse og bedriftsutvikling	10	o/v
Universitetet i Agder	IS-106 Praktisk e-handel for entreprenører	10	o
Universitetet i Oslo	ENT1000 Entreprenørskap	10	v
Universitetet i Oslo	ENT4330 - Financial Management	5	v
Universitetet i Tromsø	BED-2015 Kommersialisering	10	v
Universitetet i Tromsø	BED-1009 Kreativitet og Innovasjon	10	v

Forkortelser: sp= studiepoeng; o=obligatorisk emne; o/v=emne er obligatorisk for et fagområde, men valgfritt for annet fagområde; v=valgfritt emne.

Det finnes flere enkeltemner i entreprenørskap på masternivå, primært ved universiteter (se tabell 4.4). Noen emner tilbys både til bachelor-, master- og doktorgradsstudenter. Et eksempel på dette er emnet ENT 4000 – Fra idé til virksomhet ved UiO. Dette tilbudet er i utgangspunktet åpent for alle studenter, men ved stor pågang, prioriteres studenter som er tatt opp på Gründerskolen, Sosialt entreprenørskap, MSc in Innovation and Entrepreneurship, studenter med realfagbakgrunn og doktorgradsstudenter.

Tabell 4.4 Enkeltemner i entreprenørskap på masternivå og flere nivåer

Fagfelt og lærested	Nivå	Emnenavn	sp	o/v
Humanistiske fag				
NTNU	M	Humanister i praksis	7,5	?
Estetiske fag				
Campus Kristiania, Norges Kreative Fagskole	A	Økonomi og entreprenørskap	?	o
Norges musikkhøgskole	A	FORKOMP20: Forretningskompetanse for musikere - management skills for musicians	10	v
Lærerutdanning og pedagogikk				
Universitetet i Agder	A	PED137-1 Entreprenørskap og innovasjon i skolen	10	o
Økonomisk-administrative fag				
Høgskolen i Lillehammer	M	INN3002/1 Entreprenørskap og utviklingsaktører	5	o
Norges Handelshøyskole (NHH)	M	STR444EKS - Entrepreneurship with focus on market evaluation exam	7,5	v
Universitetet i Agder	M	ORG410-1 International Strategy	7,5	o/v
Universitetet i Agder	M	ORG430 Entrepreneurship and Development	10	o
Naturvitenskap og teknologi				
Høgskolen i Narvik	M	SAD6210 Økonomi og innovasjon	5	?
NTNU	M	Patentering og teknologietablering (næringsutvikling)	7,5	?
NTNU	M	UniK / TTK4600 Teknologiforståelse, innovasjon og produktutvikling	3,0	?
Universitetet for miljø- og biovitenskap	M	Bus271 Bedriftsetablering	5	?
Universitetet i Oslo	F	ENT4000I - Fra idé til virksomhet	5	v
Universitetet i Oslo	F	ENT4100 - Ideation and Feasibility Studies	10	o/v
Universitetet i Oslo	M	ENT4000 "Fra idé til virksomhet"	5	v
Universitetet i Stavanger	M	MIN220-1 Entreprenørskap i teknologibedrift	10	v
Universitetet i Tromsø	M	BED-2009 Innføring i entreprenørskap	5	v
Flere fagfelt				
Universitetet i Agder	F	ORG105-1 Gründer - grunnkurs i etablering av egen bedrift	10	o/v
Universitetet i Oslo	F	ENT4011 - KunnSign- Etablererkurs	10	v
Universitetet i Stavanger	F	BØK350-1 Operation Management	10	v
Universitetet i Tromsø	F	BED-2015 Kommersialisering	10	v
Universitetet i Tromsø	F	BED-1009 Kreativitet og Innovasjon	10	v
Universitetet i Tromsø	M	SVF-3501 Fordypning i entreprenørskap	10	v
Universitetet i Tromsø	M	BED-3034 Business development and commercialization	10	v
Universitetet i Tromsø	M	BED-3035 Entrepreneurial Leadership and Networking	10	v

Nivå: A=annet (for eksempel, toårig utdanning), F=flere nivåer (for eksempel, kurset tilbys bachelor, master og doktorgradsstudenter), M=master. Forkortelser: sp=studiepoeng; o=obligatorisk emne; o/v=emne er obligatorisk for et fagområde, men valgfritt for annet fagområde; v=valgfritt emne.

De fleste enkeltemner i entreprenørskap på master og flere nivåer er på 10 studiepoeng. Med unntak av studier på bachelornivå (se tabell 4.3), der mange av emnene er obligatoriske innenfor det aktuelle studieprogrammet, er emnene stort sett valgfri. I all hovedsak gis tilbudene til studenter med bakgrunn i naturvitenskap og teknologi og økonomi og administrasjon.

4.3 Etter- og videreutdanningskurs i entreprenørskap

De fleste etter- og videreutdanningskurs i entreprenørskap er innenfor lærerutdanning og pedagogikk (se tabell 4.5). Et eksempel er tilbudet ved Norges musikkhøgskole som er rettet mot ledere og lærere ved kulturskoler og i estetiske fag på grunnskolenivå, foruten på musikklinjer. Noen etter- og videreutdanningskurs har andre målgrupper. Eksempelvis er et studietilbud ved Høgskolen i Lillehammer rettet mot gårdbrukere, ledere av ulike nye foretak i bygdene og tilsatte i landbrukets organisasjoner og i forvaltningen. Kurset i etablererveiledning ved Høgskolen i Hedmark retter seg på sin side først og fremst mot kommunalt ansatte som ønsker å skape ny virksomhet.

Tabell 4.5 Etter- og videreutdanningstilbud i entreprenørskap

Fagområde og lærested	Studiets navn	spT	spE
Estetiske fag			
Norges musikkhøgskole	Kurs Entreprenørskap i undervisning og ledelse	10	10
Lærerutdanning og pedagogikk			
Høgskolen i Narvik	Pedagogisk entreprenørskap	30	30
Høgskolen i Nesna	Entreprenørskap i skole og lokalsamfunn, 2010-2011	30	30
Høgskolen i Nesna	Pedagogisk entreprenørskap med kulturfokus, 2009-2010	30	30
Høgskolen i Nord-Trøndelag	ENS510 Entreprenørskap i skolen	30	30
Høgskolen i Sogn og Fjordane	Entreprenørskap og REAL i barnehage, skule og lokalsamfunn	15	15
Høgskolen i Sogn og Fjordane	Utdanningsvalg med vekt på entreprenørskap	10	10
Høgskolen i Sogn og Fjordane	Prosjekt til fordyping med vekt på entreprenørskap	10	10
Høgskolen i Sør-Trøndelag	Entreprenørskap i skolen	30	30
Høgskolen i Volda	Entreprenørskap i skule og arbeidsliv	30	30
Høgskolen i Østfold	Entreprenørskap knyttet til utdanningsvalg og arbeidslivsfag	?	?
NTNU videre, Program for lærerutdanning	SKOLE6512 Teknologi og entreprenørskap. Fra ide til virkelighet. Del I	7,5	7,5
NTNU videre, Program for lærerutdanning	SKOLE6517 Teknologi og entreprenørskap. Fra ide til virkelighet. Del II	7,5	7,5
Økonomisk-administrative fag			
Høgskolen i Oslo	Prosjektledelse og entreprenørskap	60	10
Primærnæringsfag			
Høgskolen i Lillehammer	Landbruksøkonomi - Internasjonal handel og entreprenørskap	15	15
Flere fagfelt			
Høgskolen i Ålesund	AI011309 Etablererveiledning	5	5
NTNU	'NTNU videre'	7,5	7,5
Høgskolen i Hedmark	Etablererveileder	10	10

Forkortelser: spT=studietilbudets samlede omfang i studiepoeng; spE=omfang av entreprenørskapsfag i studiepoeng.

4.4 Oppsummering

Fagfeltet økonomisk-administrative fag dominerer i mindre grad når det gjelder entreprenørskapstilbud innenfor årsstudier, deltidsstudier, enkeltemner og etter- og videreutdanning, enn hva vi så i kapittel 3 som omhandlet mer ordinære bachelor- og masterprogrammer. Mange av tilbudene er flerfaglige, spesielt gjelder det tilbud om

enkeltemner innenfor entreprenørskap. For øvrig er det flest tilbud innenfor naturvitenskap og teknologi i kategorien “enkeltemner”, dernest tilbud innenfor økonomi og administrasjon.

De fleste etter- og videreutdanningskurs i entreprenørskap er innenfor fagfeltet lærerutdanning og pedagogikk. Tilbud innenfor fagfelt som primærnæringsfag finnes i kategorien “årskurs”.

Tilbudene finnes i alle landsdeler, men vi ser samtidig en form for spesialisering; flere læresteder i Midt-Norge (medregnet Møre og Romsdal) har tilbud om etter- og videreutdanningskurs i entreprenørskap innenfor fagfeltet lærerutdanning og pedagogikk, mens universitetene, for eksempel spesielt Universitetet i Oslo og Universitetet i Tromsø, har mange tilbud om enkeltemner i entreprenørskap på flere nivåer og innenfor flere fagfelt.

5 Andre tilbud

Dette kapitlet er viet spesielle tilbud som foregår som samarbeidsprosjekter mellom ulike læresteder, eller der ulike eksterne aktører bidrar til en vesentlig del av entreprenørskapstilbudet. En del av disse tilbudene inngår i undervisningstilbudene som er omtalt i de foregående kapitlene. Målsettingen med dette kapitlet er å vise mer detaljert hvordan samarbeidsprosjekter er organisert, hvordan undervisning og praksis foregår, samt hvor stort antall studenter som deltar i slike aktiviteter.

5.1 Gründerskolen

Gründerskolen er et samarbeidsprosjekt mellom alle universitetene og en rekke høyskoler i Norge. Programmet koordineres av Senter for entreprenørskap ved Universitetet i Oslo. Det første kullet i 1999 bestod av seks studenter, mens antallet studenter nå er opp mot 150. Et solid kvalitetsstempel sies å være at tidligere studenter ved programmet anbefaler studiet og dermed fungerer som en viktig rekrutteringskanal for Gründerskolen.¹⁰

Målsettingen er å gi studentene kunnskap om og erfaring med internasjonal forretningsutvikling. Hovedfokus er høyteknologiske oppstartbedrifter. Grunnleggere, hovedsamarbeidspartnere og deltagende institusjoner i Gründerskolen er oppsummert i tabell 5.1.

Tabell 5.1 Deltakere i Gründerskolen

Grunnleggere	Hovedsamarbeidspartnere	Deltagende institusjoner
Universitetet i Oslo Innovasjon Norge	Handelshøyskolen BI Norges Handelshøyskole Universitetet i Bergen Norges teknisk- naturvitenskapelige universitet Universitetet i Stavanger Universitetet i Tromsø Universitetet for miljø- og biovitenskap	Arkitektur- og designhøyskolen i Oslo Universitetet i Agder Universitetet i Nordland Høgskolen i Bergen Høgskolen i Hedmark Høgskolen i Gjøvik Høgskolen i Molde Høgskolen i Narvik Høgskolen i Oslo Høgskolen i Volda Høgskolen i Østfold Høgskolen i Stord-Haugesund Høgskolen i Vestfold

Kilde: <http://www.grunderskolen.no/>

Studieprogrammet Gründerskolen gir 30 studiepoeng. Programmet består av fire emner: introduksjonskurs på 5 studiepoeng, to 10-poengsemner som omfatter selve utenlandsoppholdet hos de ulike samarbeiduniversitetene, og et siste 5-poengsemne som består av to seminarer og en skriftlig oppgave.

Gründerskolen gjennomføres to ganger i året, vår eller sommer. I vårvarianten fyller Gründerskolen et vanlig vårsemester, med et intensivt introduksjonskurs i januar og februar,

¹⁰ URL: <http://www.grunderskolen.no/>

utenlandsopphold i mars, april og mai og et avslutningsseminar i juni. Sommervarianten passer for dem som vil ta Gründerskolen ved siden av andre studier, med et introduksjonskurs på deltid i løpet av vårsemesteret, utenlandsopphold i juni, juli og august og avslutningsseminar i oktober.

Deltakelse i Gründerskolen er obligatorisk ved noen studier på enkelte læresteder. Det gjelder følgende læresteder:

- Universitetet i Oslo (studiet Master of Science in Innovation and Entrepreneurship)
- Høgskolen i Bergen (master Innovasjon og entreprenørskap, i samarbeid med UiO),
- Høgskolen i Buskerud (master Innovasjon og entreprenørskap, i samarbeid med UiO),
- Universitetet for miljø- og biovitenskap.

Studentene oppholder seg i tre måneder i utlandet og jobber i oppstartsbedrifter. Der får de prøve seg i arbeidssituasjoner som er typiske for gründervirksomheter. Antall deltakere i Gründerskolen er vist i tabell 5.2. En del studenter tar Gründerskolen som en del av en mastergrad ved UiO, UMB, og HiB, og sammen med studenter fra NTNUs Entreprenørskole drar de opp tallene på disse lærestedene. Deltakelse av studenter fra de to handelshøgskolene er også høy.

Tabell 5.2 Gründerskolen. Antall studenter

Lærested	2009	2010
Annet	2	1
Handelshøgskolen BI	12	11
Høgskolen i Bergen	4	9
Høgskolen i Bodø	1	0
Høgskolen i Buskerud	1	0
Høgskolen i Gjøvik	0	1
Høgskolen i Hedmark	1	0
Høgskolen i Lillehammer	1	0
Høgskolen i Oslo	5	1
Høgskolen i Sør-Trøndelag	1	2
Høgskolen i Vestfold	1	0
Norges Handelshøyskole NHH	26	27
NITH	0	1
NTNU	19	24
Universitetet i Agder	3	3
Universitetet i Bergen	6	4
Universitetet i Oslo	26	24
Universitetet i Stavanger	3	4
Universitetet i Tromsø	1	2
Universitetet for miljø- og biovitenskap	13	11
Utlandet	0	3
Sum totalt	126	128

Kilde: Senter for entreprenørskap ved Universitetet i Oslo.

5.2 Venture Cup

Venture Cup er en nasjonal forretningsplan-konkurranse for studenter hvor hovedformålet er å stimulere til mer nyskaping nasjonalt. Venture Cup kan også tas som fag med studiepoeng. Venture Cup gir en praktisk og profesjonell støtte til å realisere ideer.

Venture Cup består av fire hovedelementer:

1. **Utdanning:** Det gjennomføres praktisk orienterte forelesninger ved lærestedene, og studenter ved enkelte av lærestedene kan ta Venture Cup som et eget fag. Forelesningene skal dekke de viktigste faktorene ved å etablere egen virksomhet.
2. **Veiledning:** Et nettverk av veiledere er tilknyttet Venture Cup. Disse veileder deltakerne i prosessen dersom det er ønskelig. Veiledernetverket vil kunne gi råd om spesifikke problemstillinger knyttet til eksempelvis patenter, skatt, regnskap og lignende.
3. **Inspirasjon:** På kick-off og de to premieutdelingene vil en kunne la seg motivere og inspirere av foredrag med erfarne gründere og presentasjoner av nyetablerte bedrifter.
4. **Konkurransen:** Det fjerde elementet er konkurransen. De beste bidragene belønnes med pengepremier, heder og omtale.

Venture Cup er organisert med flere regionale avdelinger. Av disse har Venture Cup Midt-Norge har vært mest aktiv i konkurransen. Studenter fra NTNU's entreprenørskole dominerte i Venture Cup 2008 og representerte 4 av 6 team som kom til finalen. Venture Cup Midt-Norge har et ønske om at alle studenter som deltar i Venture Cup skal kunne jobbe med ekte ideer. Siden ikke alle besitter egne ideer, men kanskje har lyst til å lære og bidra i andre prosjekter/ideer, bistår Venture Cup Midt-Norge med å koble studenter med prosjekter/ideer for å danne nye team. Prosjektene/ideene kan være fra andre studenter, forskere eller næringsliv.

Venture Cup Midt-Norge bidrar til dette på to måter:

1. Under det årlige Kick-off blir det gjennomført en seanse for å koble studenter med prosjekter/ideer. Kick-off blir gjennomført i andre halvdel av januar hvert år.
2. Koblingsbasen inneholder en oversikt over prosjekter/ideer som trenger studenter, og man finner en oversikt over studenter som ønsker å delta med å utvikle andres ideer.

Tilsvarende Venture Cup-konkurranser gjennomføres i andre regioner som Oslo, Østlandet, Sør-Vest og Nord Norge. De avsluttes med en nasjonal finale.

I utgangspunktet kan alle studenter delta i Venture Cup. Men praksis varierer fra lærested til lærested, og Venture Cup tilbyr som eget emne ved følgende læresteder:

- Høgkolen i Molde,
- Høgskolen i Nord-Trøndelag (7,5 studiepoeng, åpent for alle studenter),
- Høgskolen i Sør-Trøndelag (emnet tas ved NTNU),
- Høgskolen i Ålesund (obligatorisk for bachelorstudenter i Innovasjon og Entreprenørskap; valgfritt for studenter ved Institutt for Internasjonal Markedsføring, Institutt for Teknologi og Nautikkfag og Institutt for Biologiske Fag),
- NTNU (Venture Cup er et eget emne med emnekode TIØ4250 som er åpent for alle masterstudenter).

Det er om lag 120 studenter som deltok i Venture Cup forretningsplankonkurranse i 2009 og 2010, samme størrelsesorden som for Gründerskolen.

5.3 Take-off

Take-Off er et nyskappingsprogram hvor teknologi- og kompetansebaserte ideer blir utviklet fram til ferdige og gjennomarbeidede forretningsplaner. Hver forretningsidé tilknyttes et team bestående av studenter og eksperter på ulike områder. Ideene sikres konfidensialitet. Take-Off arrangeres av NTNU Senter for Entreprenørskap. Programmet baseres på et konsept som ble lansert i 1982 ved Institutt for industriell økonomi og teknologiledelse ved NTNU. Det er kontinuerlig utviklet siden den gang, og er gjennom tiden arrangert i samarbeid med mange ulike aktører.

Take-Off i Midt-Norge er et godt eksempel på et regionalt initiativ. Nyskappingsprogrammet Midt-Norge Take-Off er blitt arrangert sju ganger med totalt 42 deltagende prosjekter siden 2006. Hovedformålet med Midt-Norge Take-Off programmet er å gi en kraftig startimpuls til prosjekteiere fra teknologimiljøene i regionen med lovende teknologibaserte produkt- og forretningsidéer, samt å gi verdifull nyskappingskompetanse til studenter ved de samarbeidende institusjonene. Det er et mål å utvikle relasjoner mellom bedrifter / nyetablerere og forsknings- og utviklingsmiljøer; relasjoner som kan bidra til resultater for næringslivet i regionen.

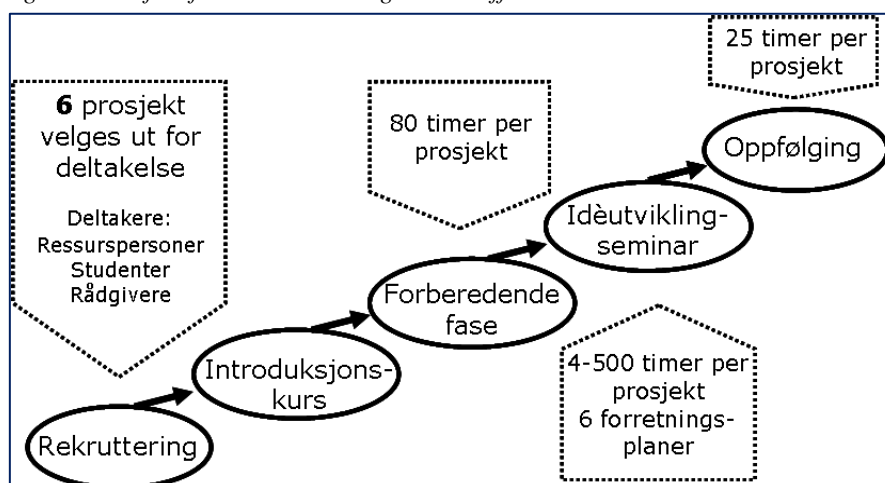
Deltakerne representerer oppstartprosjekter fra gründere og småbedrifter, eller eksisterende bedrifter som vil utvikle et nytt virksomhetsområde. For hvert Midt-Norge Take-Off rekrutteres det to deltakende prosjekter fra hvert av de tre fylkene i regionen.

Det er lagt følgende kriterier til grunn for utvelgelse av bedrifter:

1. Bedriftene/gründerne må ha en teknologibasert produktidé eller prosessidé som de ønsker å utvikle. Ideen bør ha et relativt stort lønnsomhetspotensial.
2. Når det gjelder produktideen, må den representere en ny inntektsmulighet for bedriften. Når det gjelder prosessidé, må den være i tilknytning til anskaffelse eller vesentlig forbedring av produksjonsutstyr. Ved å sette disse kravene sikrer man seg at et mulig utviklingsinitiativ representerer et innovativt løft i bedriftene. Nyskapingen kan være relatert til ulike ledd i verdikjeden; fra råvare til salg hos sluttbruker.
3. Bedriftene/gründerne må være godt motiverte til å delta i nyskappingsprogrammet, med det engasjementet som dette medfører tidsmessig og ressursmessig.
4. Bedriftene/gründerne må ha økonomiske og organisatoriske forutsetninger for å kunne fullføre utviklingsprosjektet i etterkant av nyskappingsprogrammet.

Programmet Midt-Norge Take-off er organisert i fem faser, og i løpet av programperioden skal en forretningsidé bearbeides til en konkret forretningsplan. Rundt hver idé etableres det et tverrfaglig team som bidrar i prosessen med å utvikle forretningsplanen.

Figur 5.1 De fem fasene i Midt-Norge Take-Off

Introduksjonskurset fokuserer på utarbeidelse og gjennomføring av forretningsplaner. Målet i forberedende fasen er å forberede idéhaverne til deltakelse på Idèutviklingsseminaret. De får definert et sett med klare arbeidsoppgaver som skal utføres av teamet i neste fase. På idèutviklingsseminaret som strekker seg over en uke utarbeides en forretningsplan. Formålet med oppfølgingen i etterkant av idèutviklingsseminaret er å bidra til at prosjekter med forretningspotensial blir realisert. Å vedlikeholde erfaringsutvikling og bidra til at et miljø omkring nyskappingsprosjektene blir videreutviklet, er også et sentralt mål.

Evalueringen av Take-off programmet for perioden 1995–2005 viser at i 2004 var 159 prosjekter (tilsvarende 63 prosent) i drift med en samlet omsetning på 260 mill. NOK, og 377 lønnede årsverk (Jenssen, 2006). I 2008 hadde omsetningen til denne porteføljen steget til i overkant av 900 mill. NOK. En evaluering av nyskappingsprogrammet Midt-Norge Take-Off for perioden 2006–2008 viste at til sammen hadde prosjektene hentet inn 48 mill. NOK. Videre rapporterte 70 prosent av entreprenørene at programmet hadde hatt viktig innvirkning på enten oppstart, omfang, markedsinnretning eller oppstartstidspunkt og at deltakelsen bidro til at kunder, kundenytt og marked for produktene ble klarere definert.

Det var om lag 50 studenter som deltok i Take-off Midt-Norge i 2009 og ytterligere 50 studenter i 2010; det vil si studenter fra NTNU (herunder de som deltar i Gründerskolen) og fra høgskolene i regionen (Høgskolen i Molde, Høgskolen i Ålesund og Høgskolene i Sør- og Nord-Trøndelag).

Vi anslår at antall studenter samlet som deltar i Gründerskolen, Venture Cup og Take-off er rundt 300 studenter per studieåret.

5.4 Ungt Entreprenørskap i høyere utdanning

Ungt Entreprenørskap (UE) er en ideell, landsomfattende organisasjon. Den er stiftet av Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon (HSH), Kommunal- og regionaldepartementet (KRD), Nærings- og handelsdepartementet (NHD), Landbruks- og matdepartementet (LMD), Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO), Sparebankforeningen i Norge, Kunnskapsdepartementet (KD) og Innovasjon Norge. Målsettingen er, i samspill med skoleverket, næringslivet og andre aktører, å jobbe “for å utvikle barn og ungdoms kreativitet, skaperglede og tro på seg selv” (Ungt Entreprenørskap, 2011).

Ungt Entreprenørskap består av et nasjonalt sekretariat (UE Norge) og 18 fylkesorganisasjoner. UE samarbeider også nært med sine søsterorganisasjoner i om lag 40 land i Europa gjennom den europeiske organisasjonen JA-YE Europe. UE ble etablert 21. oktober 1997 og tilbyr i dag programmer for hele utdanningsløpet fra grunnskolen til høyere utdanning. Alle programmene gjennomføres i samarbeid med lokalt næringsliv. UE utarbeider selv utfyllende informasjon om sine tilbud, og mer informasjon enn det vi gir i denne rapporten finnes på stiftelsen hjemmesider (Ungt Entreprenørskap, 2011).

For høyere utdanning har UE to programmer: Gründercamp og Studentbedrift.

Gründercamp

Gründercamp er en treningsleir i kreativitet og nyskaping. Studentene får et reelt oppdrag med en definert problemstilling som de skal presentere en løsning på innen et avgrenset tidsrom. Oppdraget blir gitt av en bedrift eller organisasjon fra privat eller offentlig sektor. Studentene jobber med oppdraget i grupper på 3–6 studenter og presenterer løsningene for en jury, som kårer en vinner ut ifra gitte kriterier. En gründercamp arrangeres over ett til flere døgn. Tall for antall studenter fra ulike læresteder som deltok i ulike Gründercamp-programmer i 2009 og 2010, vises i tabell 5.3.

Tabell 5.3 Deltakelse i Gründercamp-program i 2009–2010.

Lærested	Antall studenter i alt	Menn	Kvinner	Fagområde
Handelshøyskolen BI	136	94	42	40
Høgskolen i Akershus	157	78	79	50
Høgskolen i Buskerud	90	54	36	ukjent
Høgskolen i Gjøvik	87	44	43	ukjent
Høgskolen i Hedmark	157	69	88	20; 60
Høgskolen i Oslo	323	126	197	11; 60
Høgskolen i Telemark	40	12	28	90
Høgskolen i Vestfold	4	4	0	ukjent
Høgskolen i Østfold	72	28	44	20; 90
Høgskolen i Volda	36	12	24	ukjent
Universitetet for miljø- og biovitenskap	31	15	16	ukjent
Universitetet i Oslo	25	17	8	ukjent
Universitetet i Stavanger	4	1	3	ukjent
I alt	1162	554	608	

Fagområdekoder: 20=lærerutdanning/pedagogikk; 40=økonomiske og administrative fag; 50=naturvitenskap og teknologi; 60= helse-, sosial- og idrettsfag; 90=flere fagområder.

Tabell 5.3 fordeler deltakerne i Gründercamp etter kjønn og fagområde; det siste der det var mulig å identifisere. Kilden for tallene er Ungt Entreprenørskap. Deltakelse i Gründercamp-program gjelder først og fremst studenter ved høyskolene, og omfatter i mindre grad universitetsstudenter. Vi ser også at fordelingen mellom antallet menn og kvinner er nokså jevn, faktisk er det totalt sett er høyere antall kvinnelige enn mannlige deltakere. Dette varierer imidlertid mellom fagområder og læresteder. Deltakerne kommer fra flere fagområder, men i mange tilfeller har vi ikke kunnet identifisere fagområdet.

Studentbedrifter

Studentbedrift er et pedagogisk program som gir studenter kunnskap om bedriftsetablering gjennom et år med oppstart, drift og avvikling av egen bedrift. Til hjelp og støtte underveis har de en veileder ved studiestedet og mentorer fra næringslivet. En studentbedrift registreres i Brønnøysundregistrene som egen juridisk enhet. På slutten av året må studentbedriften avvikles og årsrapport sendes til Ungt Entreprenørskap. Studentene får verdifull erfaring med bedriftsetablering og i hvordan markedet responderer på deres forretningsidéer.

Studentbedrift er en erfaringsbasert læringsmetode hvor studentene må være aktive i tilegningen av ny kunnskap. I følge UE gir studentbedrift mer enn bare entreprenørskapskompetanse, og fokuset ligger på læringen som skjer i arbeidsprosessen når bedriften blir startet opp og drevet. Gjennom å drive egen studentbedrift får studentene benyttet teoretisk kunnskap i praksis.

Studentbedrift kan etableres som eget emne eller som en del av et eksisterende fag/studium. I tabell 5.4 har vi oppsummert på hvilke læresteder er studentbedrift en integrert del av det aktuelle studieprogrammet ut fra de opplysningene som var tilgjengelig på nettsidene.

Tabell 5.4 Tilbud om studentbedrifter ved ulike læresteder

Lærested	Studiets tilknytning eller navn	sp	o/v	Fagområde
Høgskolen i Oslo	Kunst og design 3, Årsstudium eller 3. år av bachelorstudiet	4	o	11
Høgskolen i Akershus	Yrkesfaglærerutdanningen i restaurant- og matfag	?	?	20
Høgskolen i Harstad	Bachelor i økonomi og administrasjon	15	o	40
Høgskolen i Molde	BØK600 Studentbedrift	22,5	?	40
Høgskolen i Nesna	IN909 Studentbedrift. Bachelor informasjonsteknologi.	7,5	v	50
Høgskolen i Finnmark	Gründerbua - konsept utviklet av Ungt Entreprenørskap. Valgfag for alle studenter ved HiF.	15	v	90
Høgskolen i Vestfold	STUVA65 000; Bachelorstudenter i økonomi og administrasjon, ingeniørutdanning og evt. andre studier.	10	v	90
Høgskolen i Østfold	IRF23009 000 Studentbedrift og entreprenørskap	10	o/v	90
NTNU	Master i Materialteknologi (sivilingeniør/master)	7,5	v	50

Fagområdekoder: 11=estetiske fag; 20=lærerutdanning/pedagogikk; 40=økonomisk/administrative fag; 50=naturvitenskap, teknologi; 90=flere fagområder. *Forkortelser:* sp= studiepoeng; o=obligatorisk emne; o/v=emne er obligatorisk for et fagområde, men valgfritt for annet fagområde; v=valgfritt emne.

Av studentbedrifter som nevnes i tabell 5.4, kan det nevnes at Yrkesfaglærerutdanningen i restaurant- og matfag ved Høgskolen i Akershus hvert år gjennomfører et prosjekt der studentene etablerer, utvikler og drifter en studentbedrift i løpet av det andre studieåret. Ved Høgskolen i Østfold er emnet Studentbedrift og entreprenørskap obligatorisk for

bachelorstudiene Innovasjon og prosjektledelse og Økonomi og administrasjon (med profilering i “nyskaping”). Videre er emnet et valgfritt videreføringsemne i bachelorstudiet i økonomi og administrasjon (andre profileringer) og andre studieprogrammer ved Høgskolen i Østfold.

Tiden studentene bruker på studentbedrifter er inntil 12 måneder, men det typiske er at man har oppstart i oktober og avslutning tidlig i mai (varighet 7–8 måneder). Programmet er fleksibelt og kan tilrettelegges ut fra lokale rammebetingelser. Dette samsvarer ofte med antall studiepoeng som oppnås gjennom deltakingen.

I følge UE stimulerer studentbedrift til kunnskap og kompetanse innen bedriftsetablering og styrearbeid, bruk av teoretisk kunnskap, økt bevissthet for egne sterke og svake sider, økt samarbeidsevne, nettverkskompetanse og handlekraft. Det ble i følge UE registrert 126 studentbedrifter fra 1. januar til 17. november 2010.

Oversikt over deltagelsen i studentbedrifter fordelt på kjønn og læresteder i 2009 og 2010, er presentert i tabell 5.5. En god del studentbedrifter etableres av studenter i ingeniørfag og økonomi og administrasjon. Det er en viss overvekt av menn som deltar i studentbedrifter (209 menn mot 163 kvinner). Overvekten av menn gjelder først og fremst ingeniørfag. Kvinner er i flertall på Høgskolen Oslo og Universitetet i Agder, men disse stedene er det studenter i estetiske fag, samfunnsfag eller helse- og sosialfag som er representert.

Tabell 5.5 Deltagelse i studentbedrifter i 2009–2010

Lærested	Student- bedrifter	Antall studenter	Antall menn	Antall kvinner	Fagområde
Handelshøyskolen BI	33	48	31	17	40
Høgskolen i Akershus	6	26	11	15	20
Høgskolen i Buskerud	6	13	5	8	40;50
Høgskolen i Finnmark	1	3	1	2	uspesifisert
Høgskolen i Hedmark	1	9	5	4	30
Høgskolen i Nesna	1	5	3	2	uspesifisert
Høgskolen i Nord-Trøndelag	3	10	10	0	70;90
Høgskolen i Oslo	13	33	8	25	11;30
Høgskolen i Telemark	18	40	17	23	40; 50; 90
Høgskolen i Vestfold	1	14	2	12	50
Høgskolen i Østfold	3	15	10	5	50
Høgskolen i Ålesund	14	56	44	12	40; 50
Høgskolen i Sogn og Fjordane	5	25	22	3	20; 50; 60
Norges Kreative Fagskole	3	8	4	4	20
NTNU	1	2	2	0	uspesifisert
UE Oslo høyskole	1	2	1	1	uspesifisert
Universitetet i Agder	5	32	10	22	60; 90
Universitetet i Nordland	2	10	8	2	40
Universitetet i Stavanger	3	7	1	6	30; 50
Universitetet i Tromsø	7	14	14	0	50
I alt	127	372	209	163	

Fagområdekoder: 11=estetiske fag; 20=lærerutdanning/pedagogikk; 30=samfunnsfag; 40 =økonomisk-administrative fag; 50=naturvitenskap og teknologi; 60=helse-, sosial- og idrettsfag; 90=flere fagområder.

I alt deltar det om lag 1200 studenter i Gründercamp og 400 studenter i Studentbedriftsopplegg per studieåret.

5.5 Oppsummering

Gründerskolen, Venture Cup, Take-off og studentbedrift representerer utdanning gjennom entreprenørskap og brukes aktivt i undervisningen innenfor økonomisk-administrative fag og naturvitenskap og teknologi.

Gründerskolen drives av UiO og har mange samarbeidspartnere og deltagende institusjoner. Om lag 130 studenter deltar i programmet årlig. I Venture Cup forretningsplankonkurranse deltar ca. 120 studenter og i Take-off nyskappingsprogram deltar ca. 50 studenter årlig.

Ungt Entreprenørskaps studentbedrifter er etablert som eget emne ved noen lærersteder. Ca. 400 studenter deltar i dette programmet, fra mange høyskoler og universiteter. Gründercamp er et slags treningsleir i kreativitet og nyskaping som varer fra ett til flere døgn. Grunnet programmets kortvarighet er ikke Gründercamp å anse som utdanning gjennom entreprenørskap.

6 Fagområde, innhold og læringsmål

6.1 Tilnærminger til EiU innenfor fagområder

Som omtalt innledningsvis (i kapittel 1), baserer vi oss på tre tradisjonelle måter å forstå EiU på – ut fra ulike formål med tilbudene – når vi beskriver innhold, læringsmål og metoder. Disse tre hovedtypene er utdanning *om*, *gjennom* og *for* entreprenørskap. Videre, når det gjelder opplæring *for* entreprenørskap, skilles det mellom entreprenørskap for å bli selvstendig næringsdrivende (omtalt som for enkeltmannsforetak), og for vekstentreprenørskap.

I det arbeidet med operasjonalisering av EiU presenterte Spilling og Johansen (2011) ulike forventninger til hvordan ulike fagområder vil variere i innretning på innhold og læringsmål. De viste at “det er et potensial for EiU på de fleste fagområder innenfor høyere utdanning” (ibid: 32), og presenterte følgende sammenstilling:

Tabell 6.1 Oversikt over aktuelle tilnærminger til EiU i høyere utdanning innenfor ulike fagområder.

	Om entreprenørskap	For: Selvstendig næringsdrivende	For: Vekst- entreprenørskap	Pedagogisk metode
Humanistiske fag		X		
Estetiske fag		XX		
Lærerutdanning/pedagogikk		X		XX
Samfunnsfag/ juridiske fag	X	XX		
Økonomisk/administrative fag	X	XX	XX	X
Naturvitenskap, teknologi	X	X	XX	X
Helse-, sosial- og idrettsfag	(x)	XX	X	
Primærnæringsfag	(x)	XX	X	
Samferdsels- og sikkerhetsfag og andre servicefag	(x)	XX	X	

Kilde: Spilling og Johansen (2011):37, tabell 4.3.

Spilling og Johansens hovedkonklusjonen var (ibid: 37, våre kursiveringer):

- “Utdanning *om* entreprenørskap har størst relevans innenfor samfunnsfag, økonomisk/administrative fag og innenfor naturvitenskap og teknologi. I mindre grad kan denne tilnærmingen også være relevant innenfor helse- og sosialfag, primærnæringsfag og muligens også samferdsels- og sikkerhetsfag og andre servicefag.
- Utdanning *for* entreprenørskap med vekt på mindre ambisiøse opplegg der rollen som selvstendig næringsdrivende er det typiske, er relevant i alle fag, men særlig i kunst- og håndverksfagene og de profesjonsrettede fagene der betydelige andeler av de som utdannes ender opp som selvstendig næringsdrivende.
- Utdanning *for vekstentreprenørskap* er først og fremst relevant innenfor økonomisk/administrative fag og teknologi og ingeniørfag der det er potensial for start av vekstforetak. Men det er også viktig å vurdere potensialet for tilbud i vekstentreprenørskap innen det vi kan oppfatte som utradisjonelle sektorer, særlig helse- og sosialsektoren, men det er da viktig at utdanningstilbudet er tilpasset de spesifikke forholdene som preger sektoren.

- Entreprenørskap som *pedagogisk metode* (utdanning gjennom entreprenørskap) er innenfor høyere utdanning først og fremst relevant innenfor lærerutdanningen, der det å gi kompetanse i bruk av entreprenørskap som pedagogisk metode vil være en hovedtilnærming. I tillegg vil det være relevant å bruke entreprenørskap som pedagogisk metode i tilbudet rettet mot vekstentreprenørskap.”

Spilling og Johansen framhever at oppstillingen er å oppfatte som *forventninger* om hvor en vil finne tilbud av EiU. Gjennom kartleggingen nedenfor, søker vi å få bekreftet i hvilken grad Spilling og Johansens antakelser er dekkende. Dermed vil vi også ha et grunnlag for å vurdere på hvilke områder det vil være størst potensial for videre utvikling av tilbud.

I påfølgende avsnitt beskrives studietilbud innenfor ulike fagfelt som klassifiseres etter inndelingen “om”, “for enkeltmannsforetak”, “for vekstforetak” og “gjennom” entreprenørskap. Dette er de samme studietilbudene som er beskrevet i foregående kapitler, men opplysninger om tilbudene systematiseres annerledes: med vekt på fagområde, innhold og læringsmål.

6.2 Humanistiske og estetiske fag

Oversikten over metoder i studietilbud i entreprenørskap innenfor humanistiske og estetiske fag er samlet i tabell 6.2.

Omkring halvparten av EiU-tilbudene i humanistiske og estetiske fag kunne klassifiseres som utdanning *for* entreprenørskap, det vil si tilbud rettet mot personer som vil gå inn i roller som entreprenører. Disse finnes ved Norges Kreative Fagskole (toårig utdanning i film), Norges musikkhøgskole, Universitetet i Agder og Universitetet i Stavanger. Som forventet, kan disse studietilbudene karakteriseres som tilbud rettet mot organisering av levebrødsforetak der det primære formålet med å organisere en slik virksomhet, er å skaffe innehaveren et utkomme. Dette er altså i liten grad det som kan kalles utdanning for vekstentreprenørskap, det vil si vi har ikke funnet noen studietilbud innenfor dette fagområdet som kan klassifiseres slik.

Typiske temaer som blir tatt opp i disse kursene, er hvordan man utvikler et produkt basert på kunst og kultur, hvordan man skriver forretningsplan, skaffer finansiering, utarbeider kontrakter, bruker virkemiddelapparatet, setter i gang markedsføring og salg osv. Typiske arbeidsformer er en kombinasjon av forelesninger, besøk av gründere og utvikling av forretningsplan for en mulig ny virksomhet.

Vi har klassifisert en del andre studietilbud ved høyskolene i Akershus, Buskerud og Oslo som utdanning *om* entreprenørskap. Grunnen er at de hovedsakelig er basert på forelesninger og gruppearbeid (innlevering av forretningsplan kreves ikke), og at de i begrenset grad tar opp emner relatert til entreprenørskap ved siden av fagteori eller andre fagspesifikke emner.

Tabell 6.2 Kjennetegn ved studietilbud i entreprenørskap innenfor humanistiske og estetiske fag

Lærested	Emnenavn og studieprogram-tilknytning	sp	o/v	Om E	For E: ENK	For E: Vekst	Gjen-nom E
Campus Kristiania, Norges Kreative Fagskole	Økonomi og entreprenørskap. Toårig utdanning i film.	?	o		X		
Høgskolen i Akershus	DH1200 Yrkesprosesser og entreprenørskap. Yrkesfaglærer/bachelor i design og håndverksfag	20	o	X			
Høgskolen i Buskerud	INOLED300 Innovasjon og ledelse av innovasjonsprosesser. Bachelor i visuell kommunikasjon	?	v	X			
Høgskolen i Buskerud	ENTLED301 Entreprenørskap og prosjektledelse (vår). Bachelor i visuell kommunikasjon.	?	v	X			
Høgskolen i Oslo	Målområdet <i>skapende arbeid</i> , periode 1: Entreprenørskap. Bachelor: faglærerutdanning i formgivning, kunst og håndverk	15	o	X			
Høgskolen i Oslo	Studentbedrift. Kunst og design. Årsstudium eller 3. år av bachelorstudiet	4	o		X		X
Norges musikkhøgskole	FORKOMP20: Forretningskompetanse for musikere	10	v		X		
Norges musikkhøgskole	Kurs Entreprenørskap i undervisning og ledelse	10	n/a		X		XX
NTNU	Humanister i praksis	7,5	?	X			
NTNU	iHum Humanister i innovasjon (nytt tilbud som kommer i 2011)	?	?	X			
Universitetet i Agder	TFL107-1 Entreprenørskap for kunstfagstudenter	10	*		X		
Universitetet i Agder	TFL108-1 Entreprenørskap for humanister	10	**		X		
Universitetet i Stavanger	BUM490-3 Tverrfaglig prosjekt og entreprenørskap. Bachelor i utøvende musikk jazz/klassisk	10	v		X		

Forkortelser: E= entreprenørskap; for E: ENK =for enkeltmannsforetak eller selvstendig næringsdrivende; For E: Vekst=for vekstentreprenørskap, sp=studiepoeng; o/v=obligatorisk eller valgfritt emne.

* Studiet tilbys som valgemne, men er obligatorisk for bachelorprogram Kunstfag med fordypning i kunst og håndverk, Faglærerutdanning i musikk, dans, drama - hovedområde drama, Kunstfag med fordypning i musikk; samt Drama, påbyggingsstudium.

** Studiet tilbys som valgemne, men er obligatorisk for bachelorprogram Kommunikasjon, Religion, etikk og kultur, bachelorprogram, Opplevelsesbasert reiseliv og Historie.

Studietilbudet "Entreprenørskap i undervisning og ledelse" ved Norges musikkhøgskole (NMH), med oppstart våren 2011, retter seg mot pedagoger, ledere og kulturarbeidere innen estetiske fag, fra grunnskoler og kulturskoler i hele Norge. Dette tilbudet er utdanning om entreprenørskap som en pedagogisk metode. Vi har derfor satt dobbelkryss (i kolonnen for *gjennom* entreprenørskap) for dette tilbudet, for å skille dette tilbudet fra andre utdanninger gjennom entreprenørskap som knyttes til reelle entreprenørielle prosjekter. Samtidig gir tilbudet ved NMH til dels innføring i elementer som inngår i den entreprenørielle prosessen, og kan derfor også klassifiseres om utdanning *for* entreprenørskap.

Kunstfagstudenter og humanister ved Universitetet i Agder forventes å utvikle en forretningsplan som betraktes som en viktig del av en entreprenørskapsprosess. Likevel kan vi ikke si at dette er en utdanning gjennom entreprenørskap, ettersom undervisning ikke knyttes til reelle entreprenørielle prosjekter.

Gjennom studentbedrift (et emne som tilbys bachelorstudenter i kunst og design ved HiO) får studentene prøve seg som gründere og tilegne seg gründerkunnskap og ferdigheter. Derfor er denne type utdanningen både *for* og *gjennom* entreprenørskap.

Vår kartlegging at studietilbud innenfor humanistiske og estetiske fag viser at Spilling og Johansens (2011) antakelse bare delvis ble bekreftet. Vi finner en rekke EiU-tilbud innenfor dette fagfeltet som kan karakteriseres som *for* entreprenørskap i form av enkeltmannsforetak, men vi finner også studietilbud som har andre læringsmål enn dette.

Når det gjelder den regionale fordelingen, ser vi at EiU-tilbud innenfor humanistiske og estetiske fag finnes på Østlandet og Sørlandet. Det er meget få tilbud i Midt-Norge og ingen registrerte tilbud ved læresteder på Vestlandet og i Nord-Norge.

6.3 Lærerutdanninger og utdanninger i pedagogikk

Oversikten over metoder brukt i studietilbud i entreprenørskap innenfor lærerutdanninger og utdanninger i pedagogikk er samlet i tabell 6.3.

Formålet med pedagogikkutdanninger i entreprenørskap er å kvalifisere for undervisning i entreprenørskap i grunnopplæringen. Ettersom et sentralt formål ved de aller fleste EiU-studietilbud innenfor lærerutdanninger/pedagogikk er å kvalifisere for bruk av entreprenørskap som pedagogisk metode, har vi klassifisert disse som utdanning *gjennom* entreprenørskap med to kryss. Kun ett studietilbud, som er ved Høgskolen i Akershus, skiller seg ut. Det gjelder et emne innenfor Yrkesfaglærerutdanningen. Dette tilbudet er rettet mot yrkesfagstudenter som skal kunne starte, drive og avslutte studentbedrift i løpet av studiet. I arbeidet med studentbedrift gjennomgås ulike faser ved utviklingen av en ny forretningsmessig virksomhet.

Som påpekt av Spilling og Johansen (2011), vil innslaget av entreprenørskap i lærerutdanninger og pedagogikk først og fremst ha som formål å kvalifisere for bruk av entreprenørskap som pedagogisk metode. I tillegg var det forventet å finne studietilbud “for” entreprenørskap som selvstendig næringsdrivende. Som vi ser av tabell 6.3, er det også denne typen entreprenørskapsutdanninger vi finner innenfor dette fagfeltet i vår kartlegging. Spilling og Johansen (2011:36) argumenterer imidlertid også for at i prinsippet bør disse utdanningene kunne inkludere *alle* de tre ulike tilnærmingene. “Det vil si at de dels bør gi en generell innføring i entreprenørskap som fenomen, dels gi innføring i de ulike elementer som er viktige å beherske i entreprenørskapsprosessen, og dels gi innføring i ulike måter å anvende entreprenørskap som pedagogisk metode på.”

Vår kartlegging avdekker at det er *entreprenørskap som metode* som er det dominerende perspektivet i denne utdanningen. Dette er i tråd med tidligere funn (Nilsen, udatert). Ingen av studiene vi har registrert, kunne klassifiseres som utdanning *om* entreprenørskap som fenomen på et mer generelt nivå enn entreprenørskap i skoler.

Tabell 6.3 Kjennetegn ved studietilbud i entreprenørskap innenfor lærerutdanninger/pedagogikk

Lærested	Nivå	Emnenavn	Stud. poeng	Om E	For E: ENK	For E: Vekst	Gjennom E
Universitetet i Nordland	PhD	Pedagogisk entreprenørskap	-				XX
Høgskolen i Akershus	Bachelor- emne	RM2000 Produktutvikling, entreprenørskap og tradisjonsmat, inkluderer studentbedrift	20		X		X
Universitetet i Agder	Master- emne	PED137-1 Entreprenørskap og innovasjon i skolen	10		X		XX
Høgskolen i Narvik	VU	Pedagogisk entreprenørskap	30		X		XX
Høgskolen i Nesna	VU	Entreprenørskap i skole og lokalsamfunn, 2010-2011	30				XX
Høgskolen i Nesna	VU	Pedagogisk entreprenørskap med kulturfokus, 2009-2010	30		X		XX
Høgskolen i Nord-Trøndelag	VU	ENS510 Entreprenørskap i skolen	30				XX
Høgskolen i Sogn og Fjordane	deltid	Samfunnsfag med vekt på entreprenørskap og digital formidling	5				XX
Høgskolen i Sogn og Fjordane	VU	Entreprenørskap og REAL i barnehage, skule og lokalsamfunn	15				XX
Høgskolen i Sogn og Fjordane	VU	Utdanningsval med vekt på entreprenørskap	10				XX
Høgskolen i Sogn og Fjordane	VU	Prosjekt til fordyping med vekt på entreprenørskap	10				XX
Høgskolen i Sør-Trøndelag	VU	Entreprenørskap i skolen	30				XX
Høgskolen i Volda	VU	Entreprenørskap i skule og arbeidsliv	30		X		XX
Høgskolen i Østfold	VU	Entreprenørskap knyttet til utdanningsvalg og arbeidslivsfag	?				XX
Universitetet i Nordland	deltid	Pedagogisk entreprenørskap	30				XX
NTNU	VU	SKOLE6512 Teknologi og entreprenørskap. Fra ide til virkelighet. Del I	7,5				?
NTNU	VU	SKOLE6517 Teknologi og entreprenørskap. Fra ide til virkelighet. Del II	7,5				?

Forkortelser: E= entreprenørskap; for E. ENK = for enkeltmannsforetak eller selvstendig næringsdrivende; For E: Vekst=for vekstentreprenørskap, VU = videreutdanning.

Det typiske innenfor lærerutdanningene er at kurset dreier seg om entreprenørskap som læringsmetode og dannelses mål i grunnskoleopplæringen. Det er imidlertid visse lokale variasjoner. Ved Høgskolen i Nord-Trøndelag legger man vekt på å utvikle fem forskjellige kompetanser: metode-, omstillings-, samhandlings-, engasjements- og spisskompetanse, mens ved Høgskolen i Narvik inneholder grunnmodulen temaer som dreier seg om innovasjon og nyskaping og elev- og ungdomsbedrift som metode. Ved Universitetet i Nordland er det et ønske om å skape økt forståelse for entreprenørskap som mål og metode i barn og unges opplæring, samt å sette fokus på hva det vil si i praksis å legge til rette for entreprenørielle og kreative læringsprosesser.

Det er få studietilbud som faller under utdanning *for* entreprenørskap, det vil si studier som gir innføring i de ulike elementer som er viktige å beherske i entreprenørskapsprosessen. Slike tilbud finnes ved universitetet i Agder og høgskolene i Narvik, Nesna og Volda. I studiet Entreprenørskap i skole og lokalsamfunn ved Høgskolen i Nesna, skal studentene få praktisk erfaring med idéutvikling, organisering, prosjektstyring og finansiering av egne ideer. Arbeidskravene skal knyttes til egen praksis i skole eller lokalsamfunn. Ved Høgskolen i

Volda tar studiet “Entreprenørskap i skule og arbeidsliv” for seg aktuelle temaer som gründervirksomhet, idégenerering og lovverk, organisering og nettverk, ledelse og teamarbeid.

Når det gjelder den geografiske fordelingen av EiU-tilbud innenfor lærerutdanninger og pedagogikk, kan vi se at mange høgskoler i Midt-Norge (medregnet Møre og Romsdal) har tilbud om etter- og videreutdanningskurs. Videre, samarbeider læresteder i Nord-Norge med hverandre om ulike tilbud innenfor pedagogisk entreprenørskap. Høgskolen i Sogn og Fjordane ser ut til å satse tungt på å ha flere EiU-tilbud innenfor dette feltet.

6.4 Samfunnsfag

Nedenfor presenterer vi studietilbud i entreprenørskap innenfor samfunnsfag (tabell 6.4). Det er få studietilbud i entreprenørskap for samfunnsfagstudenter. Vi har ikke avdekket at det finnes tilsvarende tilbud for juridiske fag.

Tabell 6.4 Kjennetegn ved studietilbud i entreprenørskap innenfor samfunnsfag

Lærested	Nivå og studieprogram-tilknytning	Emnenavn	sp	o/v	Om E	For E: ENK	For E: Vekst	Gjennom E
Høgskolen i Buskerud	Emne. Bachelor statsvitenskap	Entreprenørskap og innovasjonsledelse	15	v	X			
Høgskolen i Gjøvik	Emne. Bachelor i media-management	SMF2241 - Introduksjon til entreprenørskap	10	O		X		
Høgskolen i Nord-Trøndelag	Emne. Bachelor i sosiologi	SOS320 Sosial kapital, innovasjon og entreprenørskap	7,5	o	X			
Høgskolen i Oslo	Emne. Bachelor i medier og kommunikasjon	Entreprenørskap og prosjektledelse i mediebransjen	15	o	X	X		
Høgskolen i Volda	Halvårsstudium ved Avdeling for samfunnsfag og historie	Entreprenørskap og bedriftsetablering	30	V	X	X		XX

Forkortelser: E= entreprenørskap; for E. ENK = for enkeltmannsforetak eller selvstendig næringsdrivende; For E: Vekst=for vekstentreprenørskap, sp=studiepoeng; o/v= obligatorisk eller valgfritt emne

Studietilbud for mediestudenter ved høgskolene i Gjøvik og Oslo og studietilbud ved Høgskolen i Volda inneholder emner som beskriver viktige deler i den entreprenørielle prosessen. Disse kan derfor klassifiseres som utdanning *for* entreprenørskap. Ved Høgskolen i Volda handler et delemne om pedagogisk entreprenørskap, og dette kan derfor anses som utdanning *gjennom* entreprenørskap. For øvrig er studietilbudene innenfor samfunnsfag typiske utdanninger *om* entreprenørskap. Det vi har kartlagt i tabell 6.4, er dermed i all hovedsak i tråd med antakelsene til Spilling og Johansen (2011), der det ble forventet at det ville forekomme studietilbud både av typen *for* entreprenørskap og *om* entreprenørskap innenfor samfunnsfagene. Som i tilfelle humanistiske og estetiske fag, har vi ikke registrert EiU-tilbud innenfor samfunnsfag ved læresteder på Vestlandet og i Nord-Norge.

6.5 Økonomisk-administrative fag

Økonomisk-administrative studier er, som forventet, det fagfeltet som har flest studietilbud i entreprenørskap (se tabell 6.5). I tillegg er disse studietilbudene mer omfattende enn studietilbud innenfor andre fagfelt, det vil si at selve entreprenørskapsdelene omfatter flere studiepoeng, ofte tre års full tids studier (180 studiepoeng).

Alle studietilbud unntatt “Bachelorprogram i ledelse, innovasjon og marked” ved Universitetet i Tromsø, kan beskrives som utdanning *om* entreprenørskap. Det sentrale for disse tilbudene er å formidle kunnskap om hvilken betydning entreprenørskap som fenomen har for økonomisk utvikling generelt og for utvikling i den aktuelle sektoren spesielt.

Tabell 6.5 Kjennetegn ved studietilbud i entreprenørskap innen økonomiske og administrative fag (enkeltemner og doktorgradsstudietilbud er utelatt)

Lærested	Nivå	Studiets navn	spT	spE	Om E	For E: ENK	For E: Vekst	Gjen-nom E
Campus Kristiania , Markedshøyskole	Bachelor	Kreativitet, innovasjon og forretningsutvikling	180	60	X	X		
Handelshøyskolen BI	Bachelor	Bachelor i Entreprenørskap	180	180	X		X	X
Høgskolen i Telemark	Bachelor	Innovasjon og Entreprenørskap	180	180	X		X	X
Høgskolen i Ålesund	Bachelor	Innovasjonsledelse og entreprenørskap	180	180	X		X	X
Universitetet i Tromsø	Bachelor	Bachelorprogram i ledelse, innovasjon og marked	180	20			X	
Handelshøyskolen BI	Master	MSc in Innovation and Entrepreneurship	120	120	X		?	
Universitetet i Tromsø	Master	Master of Science in Business Creation and Entrepreneurship (BCE)	120	120	X		X	X
Universitetet i Tromsø	Master	Masterprogram i bedriftsledelse	120	60	X			
Universitetet i Tromsø	Master	Masterprogram i økonomi og administrasjon / Siviløkonom	120	20	X			
Universitetet i Nordland	Spesialisering, Bachelor	Profilering Entreprenørskap og småbedriftsledelse	60	60	X			
Høgskolen i Finnmark	Spesialisering, Bachelor	Innovasjon og Entreprenørskap	60	60	X			X
Høgskolen i Molde	Spesialisering, Bachelor	Innovasjon og Entreprenørskap	30	30	X		X	X
Høgskolen i Nord- Trøndelag	Spesialisering, Bachelor	Bedriftsetablering og bedriftsutvikling	60	20	X		X	X
Høgskolen i Østfold	Spesialisering, Bachelor	Nyskaping	60	60	X		X	X
Universitetet i Nordland	Spesialisering, Master	Fordypning i Entreprenørskap og innovasjonsledelse	60	60	X		X	X
Høgskolen i Oslo	Årsstudium	Økonomi og ledelse	60	10	X			
Høgskolen i Telemark	Årsstudium	Innovasjon og Entreprenørskap	60	60	X			X
Handelshøyskolen BI	Deltid	Bedriftsutvikling	30	30		X		
Høgskolen i Oslo	Videreutdanning	Prosjektledelse og entreprenørskap	60	10	X			

Forkortelser: spT= studietilbudets samlede omfang i studiepoeng; spE=omfang av entreprenørskapsfag i studiepoeng; o/v = obligatorisk eller valgfritt emne; E= entreprenørskap; for E. ENK = for enkeltmannsforetak eller selvstendig næringsdrivende; For E: Vekst=for vekstentreprenørskap, sp=studiepoeng; o/v= obligatorisk eller valgfritt emne.

Ofte er det aktuelt å se på entreprenørskap i sammenheng med innovasjon siden dette er sterkt relaterte fenomener. Bachelorstudiet i Kreativitet, innovasjon og forretningsutvikling ved Markedshøyskolen (se tabell 6.5), er ett eksempel. Her tilbys to emner der det ene handler om innovasjon og det andre om entreprenørskap. Denne dobbeltheten reflekteres også i navn på emner, kurs eller programmer. Disse navnene inneholder ofte både ordet “innovasjon” og ordet “entreprenørskap”. Mange emner består av delemner relatert til både innovasjon og entreprenørskap.

Alle bachelorprogrammene i entreprenørskap innenfor økonomisk-administrative fag og ca. 60 prosent av programmene som har spesialisering i entreprenørskap innenfor dette fagfeltet, er utdanning *for* entreprenørskap, jf. tabell 6.5. De aller fleste av disse programmene er utdanning for vekstentreprenørskap, der målet med å starte og organisere en ny virksomhet er å utvikle et noe større foretak som, i alle fall over noen år, vil realisere vekst. Å organisere slike virksomheter stiller langt større krav til entreprenøren enn det å organisere seg som selvstendig næringsdrivende. Utdanningstilbudene er derfor særlig rettet mot hvordan man arbeider med utvikling av virksomheten i ulike faser; fra tidlig idéstadium til etablering, og videre gjennom ulike vekstfaser. For denne gruppen er det sentralt at det gis innføring i arbeid med forretningsplan, strategi og markedsutvikling, finansiering, organisering av styre osv. Innlevering av forretningsplanen er derfor en vanlig evalueringsform for disse studiene.

De aller fleste tilbudene som er nevnt i tabell 6.5, har flere typer læringsmål, slik at ca. halvparten av studietilbud også kan karakteriseres som utdanning *gjennom* entreprenørskap. Ved høgskolene i Telemark, Østfold og Molde er studentbedrift et obligatorisk emne for studenter som vil fordype seg i entreprenørskap. Her gjennomgår man ulike faser ved utviklingen av en ny forretningsmessig virksomhet. Studentbedriftsopplegg er for øvrig nærmere beskrevet i kapittel 5.4 som omhandler Ungt entreprenørskap. Høgskolene i Ålesund og Molde oppfordrer sine entreprenørskapsstudenter til å delta på Venture Cup (se kapittel 5.2 for nærmere beskrivelse av Venture Cup). Emnet Entreprenørskap med Venture Cup tilbys ved disse lærestedene.

Andre høgskoler og universiteter benytter seg av andre undervisningsmetoder der de prøver å koble studentene sammen med idéhavere for å skrive et forretningsplan for en konkretproduktidé eller konsept, eller løse andre problemer typiske for oppstartbedrifter. Mange av disse metodene er inspirert av Take-off programmet (se kapittel 5.3 for nærmere beskrivelse av Take-off). TrykkTanken ved Handelshøyskolen BI er en intensiv prosess for vurdering og utvikling av forretningskonsepter i tverrfaglige team. TrykkTanken er en del av kurset Utvikling av forretningsplan og selskapsetablering, som er BI's svar på Take-off, og der studentene kobles til eiere av forretningsideer. ‘Mini Take-Off’ er et ukelangt seminar med idéhavere og ressurspersoner. Ved Universitetet i Nordland brukes “innovasjonsmartnan” der studentene organiserer seg i grupper som fungerer som en midlertidig bedrift, samt Nyskappingsseminaret (som er UiNs svar på Take-off).

Universitetet i Tromsø har innledet et samarbeid med Göteborgs Universitet og Chalmers for å lære av deres meget velfungerende mastergradsstudium i entreprenørskap¹¹. Deres modell har ligget til grunn for Master of Science in Business Creation and Entrepreneurship (BCE), der studentene får en mulighet for å få en mastergrad i forretningsutvikling og entreprenørskap samtidig som de gis muligheten til å starte en bedrift basert på ideer fra forskere eller næringslivet, eller basert på idéer de selv har. I det andre semesteret jobber studentene med potensielle ideer fra BCE i et idebanksamarbeid med TTONord (teknologioverføringskontor). Dette er ideer generert fra forskningsmiljøer i Tromsøregionen, primært i fra Universitetet i Tromsø, Universitetssykehuset i Nord-Norge og andre tilknyttede forskningsinstitusjoner. For å være kvalifisert, må man ha en bachelorgrad innenfor enten økonomi og administrasjon, ledelse og innovasjon, teknologi og ingeniørfag, fiskerifag, biologi eller biovitenskapelige fag. Studiet kan egentlig karakteriseres som tverrfaglig, men vi har her valgt å klassifisere det under økonomiske og administrative fag på grunn av studiets økonomisk-administrative hovedinnretning.

Vi har valgt ikke å gå nærmere inn på beskrivelse av doktorgradsstudietilbud. Disse er typiske utdanninger *for* entreprenørskap. Oversikten over doktorgradsutdanninger er gjengitt i tabell 3.7. Siden det vil gå ut over rammen for prosjektet, går vi her heller ikke nærmere inn på beskrivelse av innhold, læringsmål etc. for enkeltemner i entreprenørskap, men gir en oversikt over enkeltemner i entreprenørskap innenfor økonomisk-administrative fag og deres kjennetegn i tabell A.2 i Vedlegg.

Oppsummert vil vi peke på at forventningene presentert av Spilling og Johansen (2011) om at alle tilnærminger til entreprenørskapsutdanning vil finnes i studietilbud innenfor dette fagfeltet, er bekreftet av vår kartlegging. Ser man bort fra enkeltemner i entreprenørskap, er det høyere utdanningsinstitusjoner på Østlandet og i Nord-Norge som har flest EiU-tilbud innenfor økonomiske og administrative fag. Flest enkeltemner i entreprenørskap tilbys ved læresteder på Vestlandet og i Østlandet.

6.6 Naturvitenskapelige og teknologiske fag

Antall studietilbud innenfor naturvitenskapelige og teknologiske fag (ingeniørfag) er noe færre enn innenfor økonomiske og administrative fag. Tilbudene innenfor dette fagfeltet skiller seg imidlertid ut, fordi tilbudene har et sterkt fokus på *vekstentreprenørskap*. Oversikten over kjennetegn ved studietilbud i entreprenørskap innenfor naturvitenskapelige og teknologiske fag på masternivå er gjengitt i tabell 6.5.

Masterprogrammene i innovasjon og entreprenørskap ved Universitetet i Oslo, Høgskolen i Bergen og Høgskolen i Buskerud er typiske eksempel på at tilbudene rettet mot vekstentreprenørskap innenfor teknologi- og ingeniørfag er forankret i et miljø med kompetanse innenfor organisasjons- og ledelsesfag. Som man kan lese av tabell 6.6 er også

¹¹ URL: <http://bce.no/index.php?id=8>.

studietilbudene ved NTNU og Høgskolen i Sør-Trøndelag forankret i miljøer med kompetanse innenfor økonomi og teknologiledelse.

Disse tilbudene er utdanning *om* entreprenørskap som formidler kunnskap om hvilken betydning entreprenørskap som fenomen har for økonomisk utvikling generelt, men også for utviklingen i den aktuelle sektoren spesielt. I denne sammenhengen er masterprogrammet “Innovation and Entrepreneurship ved Universitetet” i Oslo unikt. Universitetet i Oslo tilbyr dette studiet i samarbeid med Høgskolen i Bergen og Høgskolen i Buskerud. Selve masterstudiet tilhører fagområdet økonomi og administrasjon, men studiets opptakskrav er at studentene bør ha bachelorgrad i ingeniørfag eller realfag, med minst 80 studiepoeng i ingeniør- og realfag. Dette tilbudet er rettet mot ingeniørstudenter og har et sektorielt fokus. Masterprogrammet kombinerer bachelor i teknologiske fag med en innovasjonsrettet mastergrad der studenter med ingeniør- og naturvitenskapelige bakgrunn får kunnskap i innovasjonsledelse og etablering av teknologiske oppstartbedrifter. Høgskolen i Buskerud er faglig ansvarlig for spesialiseringen i “Systems Engineering”. Høgskolen i Bergen er ansvarlig for spesialiseringen i marine fag. Studentene kan også velge mellom “Environmental Science” og “Life Science Tracks”. Deltakelse i Gründerskolen er en obligatorisk del av disse programmene. (De nevnte programmene inngår også i vår omtale av masterprogrammer i kapittel 3.2, jf. tabell 3.4.)

Tabell 6.6 Kjennetegn ved studietilbud i entreprenørskap innenfor naturvitenskapelige og teknologifag (enkeltemner er utelatt)

Lærested	Nivå	Studiets navn	sp	Om E	For E: ENK	For E: Vekst	Gjennom E*
Høgskolen i Østfold	Bachelor	Innovasjon og Prosjektledelse	180	X		X	X
Høgskolen i Bergen	Master, samarbeid med UiO	Innovation and Entrepreneurship	120	X		X	X
Høgskolen i Buskerud	Master, samarbeid med UiO	Master i innovasjon og entreprenørskap	120	X		X	X
Høgskolen i Sør-Trøndelag	Master, Trondheim Økonomiske Høgskole	Master i ledelse av teknologi	120	X		X	X
NTNU	Master, NTNUs Entreprenørskole. Spesialisering, IØT sivilingeniør/master i industriell økonomi	Master i entreprenørskap (MIENTRE)	120	X		X	X
Universitetet i Oslo	Master, drives av Senter for Entreprenørskap	Master of Science in Innovation and Entrepreneurship	120	X		X	X
Høgskolen i Hedmark	Spesialisering kommersialisering av bioteknologi	M2NRBIOTEK Master i næringsrettet bioteknologi	120			X	

Forkortelser: sp=studiepoeng; E=entreprenørskap; for E. ENK=for enkeltmannsforetak eller selvstendig næringsdrivende; For E: Vekst=for vekstentreprenørskap.

* Gründerskolen er en obligatorisk del av studiene ved Høgskolene i Bergen og Buskerud og Universitetet i Oslo. Studenter ved Høgskolen i Sør-Trøndelag kan delta i Midt-Norge Take-off nyskappingsprogram ved NTNU.

Tilbudet ved Høgskolen i Hedmark er litt spesielt, og er knyttet til kommersialisering og teknologioverføring. Tilbudet er dels basert på en *om*-tilnærming der man analyserer prosesser knyttet til kommersialisering og teknologioverføring, samt problemstillinger knyttet til beskyttelsesstrategier og lovverk innen bioteknologi. Dels dreier det seg om en *for*-

tilnærming, det vil si at studenter får opplæring i forretningsplanutvikling knyttet til bioteknologi.

Nesten alle tilbudene som er nevnt i tabell 6.6, har flere typer læringsmål og kan også karakteriseres som utdanning *gjennom* entreprenørskap. For Master of Science in Innovation and Entrepreneurship ved UiO er Gründerskolen en obligatorisk del av programmet. Studentene oppholder seg i tre måneder i utlandet og jobber i oppstartbedrifter og/eller virkemiddelapparatet for oppstartbedrifter. Dessuten blir studentene utplassert i vekstbedrifter i to perioder der de får prøve seg i arbeidssituasjoner som er typiske for gründervirksomheter.

NTNUs Entreprenørskole er i denne sammenhengen et unikt toårig masterstudium i teknologi innen entreprenørskap. I praksis kommersialiserer studenter teknologibaserte prosjekter. Enten realiserer de sin egen idé, eller de bygger videre på andres ideer. Gjennom NTNU Entrepreneurship Center og Institutt for økonomi og teknologiledelse får studenter et bredt nettverk i forskningsmiljøer og industrien til disposisjon. Man jobber sammen med to til fire andre studenter med forskjellig teknologisk bakgrunn i et team. Teamet arbeider med prosjektet i halvannet år sammen med idéhaveren(e) eller de som står ansvarlig for forskningen som skal utvikles. Sammen skal studenter på best mulig måte sørge for at prosjektet blir en kommersiell suksess.

NTNUs Entreprenørskole har gitt positive resultater. Bedrifter hvor entreprenørskolestudenter er en del av lederteamet, har hentet inn mer enn 120 MNOK i risikovillig kapital (kapital som venture kapital investorer og andre investorer investerer i oppstartsbedrifter) og forskningsmidler siden starten i 2003. Om lag en tredjedel av studenter fortsetter i en oppstartsbedrift. 95,6 % av studentene mener det er sannsynlig at de starter opp minst en bedrift i løpet av sitt liv (Sørheim 2010). Videre har Sørheim (ibid.) påpekt at det er mange mobiliseringstiltak, men lite ressurser til faktisk å stimulere til langsiktig satsing. Mange prosjekter som har vært påbegynt ved NTNUs Entreprenørskole, kunne vært utviklet mer om det hadde eksistert stipendier til studentbaserte “oppstarter”; midler som kunne dekket direkte kostnader – for eksempel til teknologiverifisering og tidlig uttesting av ideen mot kunder, leverandører og brukere.

For egenskaper ved enkeltemner i entreprenørskap innenfor naturvitenskapelige og teknologiske fag, viser vi til tabell A.3 i Vedlegg. Her vil vi bare nevne et emne på 7,5 studiepoeng, som tilbys ved NTNU Institutt for biologi. I likhet med tilbudet ved Høgskolen i Hedmark handler dette emnet om patentering og kommersialisering i bransjen for bioteknologi/medisinsk teknologi. Man går gjennom ulike delemner: patentering, Intellectual Property strategier, klinisk testing og forretnings- og forretningsplanutvikling. Emnet har i år (2011) eksplisiv søkning (over 50 meldte) og har fått både nasjonal og internasjonal oppmerksomhet fra studenter fra Danmark, andre land i Europa og USA. Denne utviklingen kan ses i sammenheng med bransjeutviklingen.

Også for fagfeltet naturvitenskap og teknologi kan vi oppsummere at forventningene presentert av Spilling og Johansen (2011) om hvilke tilnærminger til

entreprenørskapsutdanning man vil finne i studietilbud innenfor dette fagfeltet, i hovedsak bekreftes av vår kartlegging. Spilling og Johansen forventet at *alle* tilnærminger ville finnes. Vår kartlegging tyder også på dette. Når det gjelder tilnærmingen “for” entreprenørskap er det for øvrig interessant at vi har funnet flere eksempler på *for vekstentreprenørskap*, mens vi faktisk ikke har funnet eksempler der formålet er avgrenset til kun å starte enkeltmannsforetak. Som i tilfelle med økonomisk-administrative fag, dominerer Østlandet med hensyn til EiU-tilbud innenfor naturvitenskap og teknologi. Dette gjelder også enkeltemner i entreprenørskap. Nord-Norge har derimot meget få EiU-tilbud som enkeltemner og ingen EiU-tilbud i andre kategorier innenfor dette fagfeltet.

6.7 Primærnæringsfag

Gitt våre forventninger om at kunnskapen om entreprenørskap og innovasjon vil stå sentralt innenfor primærnæringsfagene, er det kanskje overraskende at det er relativt få tilbud i entreprenørskap innenfor primærnæringsfagene (se tabell 6.7). Høgskolen i Nord-Trøndelag framstår som den største tilbyder av entreprenørskap innenfor primærnæringer. Studiene Grønt entreprenørskap og Grønt næringsutvikling ved HiNT gjennomføres i samarbeid med Jämtlands läns institutt för landsbygdesutveckling på Ås, utenfor Östersund i Sverige. Studiene gir studentene et praktisk og teoretisk fundament for å kunne utvikle en bærekraftig virksomhet på landsbygda innen produksjon, foredling eller tradisjonell landbruk.

Tabell 6.7 Kjennetegn ved studietilbud i entreprenørskap innenfor primærnæringsfag

Lærested	Nivå	Studiets navn	sp	Om E	For E: ENK	For E: Vekst	Gjen-nom E
Høgskolen i Lillehammer	Videreutdanning	Landbruksøkonomi - Internasjonal handel og entreprenørskap	15	X			
Høgskolen i Nord-Trøndelag	Bachelor og årsstudium	Grønn næringsutvikling (entreprenørskap utgjør ca. 20 studiepoeng)	60	X	X		
Høgskolen i Nord-Trøndelag	Årsstudium (kan inngå i bachelor Grønn næringsutvikling)	Grønt Entreprenørskap	60	X	X		
Høgskolen i Nord-Trøndelag	Emne, inngår i bachelorgradsstudiet i husdyrfag – velferd og produksjon.	HUS309 Driftsledelse og entreprenørskap (entreprenørskap utgjør ca. 5 studiepoeng)	10		X		
Høgskolen for Landbruk og Bygdenæringer	Bachelor	Bachelor i bygdeutvikling (modul Nyskaping utgjør 60 studiepoeng)	180	X	X		

Forkortelser: sp=studiepoeng; E=entreprenørskap; ENK=enkeltmannsforetak eller selvstendig næringsdrivende; Vekst=vekstforetak

For entreprenørskapstilbud innenfor primærnæringsfag har det vært en positiv utvikling siden kartleggingen av entreprenørskap i utdanningen som ble foretatt i 2006 i forbindelse med prosjektet U-know (Børing og Hansen, 2008) (se omtale i kapittel 1). Det er kommet et nytt studium ved Høgskolen for Landbruk og Bygdenæringer (HLB) som heter Bachelor i bygdeutvikling hvor nyskappingsmodul utgjør hele 60 studiepoeng. Studiet er et resultat av et

pilotprosjekt ”Med gründerblikk på byggeressursar” ledet av HLB i samarbeid med HiL som fikk bevilget 1,7 millioner fra Innovasjon Norge sommeren 2010¹². Dette prosjektet er en del av KRD’s satsingen rundt integrering av entreprenørskap i høyere utdanning, som skal motivere studenter til å bli entreprenører og nyskapere i distrikts-Norge¹³.

Nyskappingsmodulen ved HLB handler blant annet om kreativitet, produktutvikling, ressursutvikling, entreprenørskap, nettverksbygging og bruk av lokale ressurser. Studiet skal gi studentene økt innsikt og forståelse i produktutvikling og kommersialisering og motivere til å starte en egen virksomhet.

Studietilbudene innenfor primærnæringsfag kan hovedsakelig karakteriseres som utdanning *for* entreprenørskap med formålet om å stimulere til å starte en egen virksomhet, men også utdanning *om* entreprenørskap hvor studentene lærer blant annet om landbruksnærings betydning for sysselsetting og verdiskaping.

6.8 Helse-, sosial- og idrettsfag og samferdsels- og sikkerhetsfag

Som antydnet i tabell 6.1, forventet vi å finne entreprenørskapstilbud innenfor alle fagområder. Det har vi imidlertid ikke funnet, når vi ser bort fra UEs tilbud om studentbedrifter. Når det gjelder helse-, sosial- og idrettsfag, fant vi ikke tilbud om EiU ved noen studier/læresteder, med to unntak. Det første gjelder et årsstudium ”Videreutdanning i kunnskapsledelse og innovasjon” ved Høgskolen i Molde som er et påbyggingsstudium for studenter med en samfunnsvitenskapelig, økonomisk-administrativ eller helsefaglig grunnutdanning. Det andre dreier seg om et to ukers kurs i praktisk entreprenørskap som inngår i studiet Praksis i Friluftsliv ved Idrettsutdanningar og Friluftsliv ved Høgskulen i Sogn og Fjordane.

Det samme gjelder det siste fagområdet; nemlig samferdsels- og sikkerhetsfag og andre servicefag. Ingen av de studietilbudene vi registrerte, kunne klassifiseres som tilhørende dette fagfeltet. Det nærmeste man kommer er et 7,5 studiepoengsemne Innovasjon og teknologi som er et valgfag i bachelorgradsstudium i Logistikk og Supply Chain Management ved Høgskolen i Molde, hvor entreprenørskap er ett blant mange emner, og omtales i sammenheng med kreativitet.

6.9 Flerfaglige tilbud

Det er flere studietilbud som tilbys studenter fra alle fagfelt. Vi har identifisert 24 slike tilbud hvorav tretten tilbys alle studenter, åtte tilbys kun studenter innenfor økonomisk-administrative og ingeniørfag, ett tilbys studenter innenfor samfunnsfag og økonomi og

¹² <http://www.hlb.no/forskning/161-pressemelding-17-millioner-kroner-fra-innovasjon-noreg-til-hlb-leia-pilotprosjekt-om-entreprenorskapp-og-hogare-utdanning.html>

¹³ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/krd/pressesenter/pressemeldinger/2010/17-millioner-kroner-til-hogskulen-for-la.html?id=612833>

administrasjon, ett tilbys studenter med en samfunnsvitenskapelig, økonomisk-administrativ eller helsefaglig grunnutdanning og ett tilbys studenter med bakgrunn i økonomi og administrasjon, ingeniør og naturvitenskapelige fag og primærnæringsfag. Femten av flerfaglige tilbud er enkelttemner i entreprenørskap på bachelor, master eller flere nivåer (disse er gjengitt i tabellene 4.3 og 4.4 med fagområde kode 90). Blant andre tilbudene som tar opp studenter fra ulike fagfelt er årstudier “Innovasjon, entreprenørskap og foretaksutvikling” og “Natur- og kunnskapsturisme” ved Høgskolen i Hedmark, årstudium og spesialiseringsår “Videreutdanning i kunnskapsledelse og innovasjon” ved Høgskolen i Molde, master i “Entreprenørskap og innovasjon” ved UMB, Sosialt Entreprenørskap som tilbys ved UiO og UMB og Master of Science in Business Creation and Entrepreneurship (BCE) ved UiT.

De fleste flerfaglige tilbud er en kombinasjon av utdanning *om* og *for* entreprenørskap. Studier ved UMB, UiO og UiT er også utdanninger *gjennom* entreprenørskap.

UMB opplyser at de har hatt studenter med bakgrunn fra ingeniørstudier, matvitenskap, bioteknologi, økonomi og design som valgte master i “Entreprenørskap og innovasjon” (studiet omtalt i kapittel 3.2, jf. tabell 3.4). Sosialt entreprenørskap er et unikt 30 studiepoengs studium som kan tas ved UiO (studiet er omtalt i kapittel 4.1, jf. tabell 4.2). I følge UiO, passer dette studietilbudet for en som har et ønske om å bruke sin kunnskap og kompetanse til å bedre andre menneskers liv, og som ser at dette er en endring som kan skje innen det økonomiske paradigmet som er dominerende i verden i dag¹⁴. Gründerskolen er en obligatorisk del i disse studiene (og er nærmere omtalt i kapittel 5.1).

Masterprogrammet BCE ved UiT har følgende opptakskrav: for å være kvalifisert må man ha en bachelorgrad innenfor enten økonomi og administrasjon, ledelse og innovasjon, teknologi og ingeniørfag, fiskerifag, biologi eller biovitenskapelige fag (for nærmere omtale av studiet se kapittel 6.4, jf. tabell 6.5). Studentene jobber med egne ideer eller med potensielle ideer fra BCE sitt idebanksamarbeid med TTONord (teknologioverføringskontor) som er generert fra forskningsmiljøer i Tromsøregionen, primært i fra Universitetet i Tromsø, Universitetssykehuset i Nord-Norge og andre tilknyttede forskningsinstitusjoner.

6.10 Entreprenørskap som læringsmål

Under kartleggingen har vi oppdaget flere tilfeller hvor faget ikke har noe med entreprenørskap å gjøre, men der entreprenørskap og innovasjon er nevnt som ett av flere læringsmål. Et eksempel på dette er Sykepleierfaget og yrkesgrunnlaget ved Høgskolen i Sør-Trøndelag hvor ett av de oppgitte læringsmålene handler om at “studenten har kunnskap om innovasjon og entreprenørskap i sykepleierfaget”. Ved HiO ved bachelorgradsstudier i bioingeniørfag og farmasi finnes det valgfrie emner International Public Health, Therapeutic Drug Monitoring and Analysis, Nukleærmedisin og Klinisk fysiologi. I hvert av emnene nevnes “kjennskap til entreprenørskap og innovasjon som metode for helsefaglig nytenkning”

¹⁴ URL: <http://www.sfe.uio.no/studier/sosent/index.html>

som ett av flere læringsmål. Ingeniørutdanninger ved UiO inneholder ikke tilbud om entreprenørskap, men et av delmålene er som følger: “Ingeniørutdanning skal utdanne ingeniører med evne til å forstå og utnytte eksisterende teknologi. Utdanningen skal gi ingeniørene tilstrekkelig kunnskap om ny teknologi til at de kan bidra til innovasjon og nyskaping. Det skal gis grunnlag for å utvikle sine innovative evner, være forberedt på lagarbeid og innstilt på entreprenørskap”. Her har vi nevnt bare noen eksempler, men vi har ikke hatt mulighet innenfor prosjektets ramme til å kartlegge omfang eller forekomst av tilfeller hvor entreprenørskap som læringsmål ikke har en god forankring i faglig tilbud.

6.11 Oppsummering

Entreprenørskapstilbud innenfor det økonomisk-administrative fagfeltet er kjennetegnet ved at alle tilnærminger – det vil si “for”, “om” og “gjennom” entreprenørskap – forekommer. De aller fleste tilbud har alle elementer i seg. Når det gjelder utdanning “for” entreprenørskap, er det dessuten vekstentreprenørskap som er den dominerende innretningen. De fleste av disse tilbudene forekommer ved høyere utdanningsinstitusjoner på Østlandet, men også universiteter i Nord Norge har mange bachelor- og masterprogrammer i entreprenørskap.

EiU-tilbud innenfor fagfeltet naturvitenskap og teknologi er også kjennetegnet av at alle tilnærminger benyttes. Når det gjelder tilnærmingen “for” entreprenørskap, har vi funnet flere eksempler på *for vekstentreprenørskap*, mens vi faktisk ikke har funnet eksempler der formålet er avgrenset til kun å starte enkeltmannsforetak innenfor dette fagfeltet. Det er læresteder på Østlandet som dominerer tilbudene også innenfor dette fagfeltet.

Funnene om hvilke tilnærminger som benyttes innenfor disse to fagfeltene, er i tråd med forventninger formulert av Spilling og Johansen (2011). Når det gjelder humanistiske og estetiske fag, tyder imidlertid vår kartlegging på at Spilling og Johansens (2011) antakelser bare delvis ble bekreftet. De forventet at tilbudene innenfor dette fagfeltet ville være av typen “for enkeltmannsforetak”. Vi finner også flere EiU-tilbud innenfor dette fagfeltet som kan karakteriseres som *for* entreprenørskap i form av enkeltmannsforetak, men vi finner også studietilbud som har andre læringsmål enn dette. Tilbudene finnes på Østlandet og Sørlandet.

Det typiske innenfor lærerutdanningene er at kurset dreier seg om entreprenørskap som læringsmetode og dannelsesmål i grunnskoleopplæringen. Vi finner ingen tilbud med tilnærmingen “om” entreprenørskap. Det er først og fremst læresteder i regionen Midt-Norge (medregnet Møre og Romsdal) som har EiU-tilbud innenfor dette fagfeltet. Nordnorske lærerskoler samarbeider om etter- og videreutdanningskurs i pedagogisk entreprenørskap. Høgskulen i Sogn og Fjordane ser ut til å satse tungt på å tilby flere videreutdanningskurs i entreprenørskap innenfor lærerutdanningen og pedagogikk.

Derimot er, som forventet, studietilbudene innenfor samfunnsfag alle utdanninger *om* entreprenørskap. I tillegg er det her tilbud “for” entreprenørskap, og disse er i all hovedsak rettet mot enkeltmannsforetak. Det finnes også tilbud innenfor primærnæringsfag med

tilnærminger “om” entreprenørskap og “for enkeltmannsforetak”. Det er meget få tilbud innenfor disse fagfeltene.

I øvrige fagfelt har vi ikke funnet tilbud om EiU. Resultatene tyder på at det er rom for å utvikle tilbud innenfor flere fagfelt, som samferdsel- og servicefag, og helse- og sosialfag. Dertil kan det sies at innenfor noen av fagfeltene er det en noe begrenset tilnærming. Vi bygger dette på at det innenfor samfunnsfag og primærnæringsfag ikke er registrert utdanningstilbud for *vekst*entreprenørskap, samt at tilbudene innenfor fagfeltet lærerutdanning og pedagogikk er konsentrert om tilnærmingen entreprenørskap som pedagogisk metode.

7 Avsluttende kommentarer

I denne rapporten har vi funnet et mangfold av entreprenørskapstilbud som tilbys ved så godt som halvparten av alle høyere utdanningsinstitusjoner. EiU-tilbud på bachelornivå og i form av enkeltemner dominerer mangfoldet. Vi har også sett at mange læresteder samarbeider gjennom ordninger som Gründerskolen, "Take-off" etc., og gjennom samarbeid med Ungt entreprenørskap. Til tross for stort mangfold, er det overveiende innenfor det økonomisk-administrative fagfeltet vi finner mange tilbud. Dernest kommer fagfeltet naturvitenskap og teknologi. Innenfor disse to fagområdene finnes EiU-tilbud i alle landsdeler, men flest av disse er å finne på Østlandet. Videre er det også disse to fagfeltene som har den bredeste tilnærmingen, ved at de gir tilbud som kombinerer ulike tilnærminger *om, for og gjennom* entreprenørskap.

EiU-tilbudene innenfor disse fagfeltene vektlegger i stor grad utdanning for *vekstentreprenørskap* der målet med å starte og organisere en ny virksomhet er mye mer krevende enn det å organisere seg som selvstendig næringsdrivende. Å utvikle et noe større foretak som over noen år realiserer vekst, stiller langt større krav til entreprenøren enn det å drive enkeltmannsforetak. Dette ser ut til å tas hensyn til i EiU-tilbud innenfor økonomisk-administrative fag og naturvitenskapelige og teknologifag ved at de kombinerer ulike tilnærminger. Begge fagfeltene er også utdanninger *om* entreprenørskap der det sentrale er å formidle kunnskap om hvilken betydning entreprenørskap som fenomen har for økonomisk utvikling generelt og for den aktuelle sektoren spesielt. Den bransjemessige spesialiseringen av EiU-tilbud hvor man tilegner seg kunnskap om en del spesifikke næringsrelaterte forhold som er viktig for vekstentreprenørskap, synes imidlertid å forekomme i mindre omfang innenfor økonomiske og administrative fagområder, og i større omfang innenfor naturvitenskap og teknologi. Til slutt, kombineres det ofte med tilnærming *gjennom* entreprenørskap, det vil si som pedagogisk metode der det dreier seg om deltakelse i arbeid med en studentbedrift eller i et reelt entreprenørskapsprosjekt. I forbindelse med den siste tilnærmingen benyttes som oftest spesielle tilbud som Gründerskolen, Take-off og Venture Cup samt studentbedrifter i samarbeid med Ungt Entreprenørskap.

Fagfeltet lærerutdanning og pedagogikk har også relativt mange tilbud. Disse er konsentrert rundt utdanning i entreprenørskap som pedagogisk metode der formålet er å kvalifisere for undervisning i entreprenørskap i grunnopplæringen. Humanistiske og estetiske fag har noe mindre omfang av EiU-tilbud enn lærerutdanninger og pedagogikk, men innenfor lærerutdanninger og pedagogikk gjelder de fleste av tilbudene etter- og videreutdanning. Innenfor humanistiske og estetiske fag er det derimot flere tilbud på bachelornivå enn innenfor lærerutdanning og pedagogikk. Tilbudene innenfor humaniora kombinerer tilnærminger *om* og *for* entreprenørskap, der den siste dreier seg om å organisere seg som selvstendig næringsdrivende for å skaffe innehaveren et utkomme uten ambisjoner om å realisere vekst.

Vi finner også tilbud innenfor samfunnsvitenskap og primærnæringsfag. Imidlertid er det flere fagfelt som ikke har utviklet entreprenørskapstilbud, eller bare har gjort det i nokså begrenset grad. Dette kan være en av grunnene til at totalt sett har entreprenørskap i utdanningen en relativt beskjeden plass innenfor norsk høyere utdanning. Vi har anslått at studenttallet på slike studier utgjør vel 3000 studenter, det vil i så fall si ca. 1,4 prosent av studentene i Norge. Vi vil imidlertid legge til at dette er et høyst usikkert anslag. Det omfatter både deltakelse på lengre studier og enkeltemner, men ikke spesielle tilbud som studentbedrifter etc. Deltakelsen på de ulike tilbudene varierer mye, vi har her valgt et gjennomsnittstall på 25 studenter per tilbud, noe som muligens er for høyt.

Sett på bakgrunn av fordelingen av tilbudene etter fagfelt (se kapittel 2), og gitt at tallet på studenter per kurs er det samme innenfor de ulike fagfeltene, kan vi anslå at nær en tredel av studentene er innenfor det økonomisk-administrative fagfeltet, og ca. en av fem er innenfor naturvitenskap og teknologi. På den annen side er det svært mange bachelorstudier innenfor økonomisk-administrative fag, dernest i naturvitenskap og teknologi, og bachelorstudier har flere studenter per kurs enn masterstudier. Tar vi hensyn til dette, er vårt (tilnærmede) anslag at ca. 35–40 prosent av EiU-studentene er innenfor økonomisk-administrative fag og ca. 25–30 prosent innenfor naturvitenskap og teknologi, det vil i så fall si at disse to fagfeltene omfatter ca. 65 prosent av studentene. I tillegg kommer ca. en tidel som deltar på flerfaglige tilbud. De tre fagfeltene som følger deretter, er humaniora, lærerutdanning og pedagogikk, og samfunnsfag. Det er heller ikke mange tilbud innenfor primærnæringsfag.

Resultatene tyder generelt på at det er rom for å utvikle tilbud innenfor flere fagfelt, som samferdsel- og servicefag, og helse- og sosialfag. Dertil kan det sies at innenfor noen av fagfeltene synes tilnærmingen i undervisningen med tanke på innhold, læringsmål og metode å være begrenset. Vi bygger dette på at det innenfor samfunnsfag og primærnæringsfag ikke er registrert utdanningstilbud for *vekst*entreprenørskap, samt at tilbudene innenfor fagfeltet lærerutdanning og pedagogikk er konsentrert om tilnærmingen entreprenørskap som pedagogisk metode. Dessuten, vi har ikke registrert EiU-tilbud innenfor helse- og sosialfag der vi antydte potensial for vekstentreprenørskap, og at det kan være viktig med tilpasning av slike tilbud til de spesifikke forholdene som preger denne sektoren.

Lærerutdanning og pedagogikk har for øvrig mange entreprenørskapstilbud innenfor etter- og videreutdanning. Dette er også et prioritert område i Handlingsplanen for entreprenørskap i utdanningen, jf. at tiltak 5 i handlingsplanen omfatter utlysning av midler til etterutdanning i entreprenørskap for lærere. Handlingsplanen vektlegger imidlertid også *generelt* (i tiltak 2) at institusjonene bør utvikle undervisningstilbud i entreprenørskap innenfor etter- og videreutdanning, noe som det er naturlig å forstå slik at dette bør forekomme innenfor mange fagfelt. Nå har vi registrert at etter- og videreutdanningstilbud først fremst finnes innenfor fagfeltet lærerutdanning og pedagogikk.

Handlingsplanen tar også til orde for, i tiltak 3 – som omhandler utlysning av midler til å utvikle utdanningstilbud i entreprenørskap og innovasjon ved universiteter og høyskoler – at det “vil bli lagt vekt på å få fram gode eksempler på hvordan entreprenørskap kan integreres i ulike typer utdanning”. Ut fra det vi har beskrevet over, er det mange fagfelt der slike tilbud i svært liten grad forekommer.

Referanser

- Allen, J. & R. van der Velden (red.) (2011). *The Flexible Professional in the Knowledge Society: New Challenges for Higher Education*. Forthcoming, Dordrecht: Springer.
- Børing, P. & T.B. Hansen (2008). Survey on Entrepreneurial Education (EE) in Norway. Appendix. I O.R. Spilling: *Entrepreneurship education in some European countries*. Deliverable D16d for U-know WP 2.2. Report to the EU Commission.
- European Commission (2006). The Oslo Agenda for Entrepreneurship Education in Europe. URL: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/support_measures/training_education/doc/oslo_agenda_final_en.pdf.
- European Commission (2008). Entrepreneurship in higher education, especially within non-business studies. URL: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/support_measures/training_education/enter_highed_en.pdf.
- European Commission (2010). *Entrepreneurship in the EU and beyond. A survey in the EU, EFTA countries, Croatia, Turkey, the US, Japan, South Korea and China. Analytical report*. Flash Eurobarometer, DG Enterprise and Industry.
- Fonden for entreprenørskap (2010). *Entreprenørskap fra ABC til ph.d. Effektmåling af entreprenørskapsundervisning i Danmark*. URL: <http://www.fondenforentrepreneorskab.dk/fileadmin/rapporter/Effektmaalingsrapport.pdf>
- Jenssen, S.A. (2006) Studie av effektene fra Take-Off. Rapport Handelshøgskolen i Bodø. URL: http://www.nec.ntnu.no/Studie_av_effektene_fra_Take-Off.pdf
- Johansen, V. og T. Schanke (2011). *Entreprenørskap i grunnopplæringen. Status 2010*. ØF-rapport nr 5/2011. Østlandsforskning
- Ministeriet for Videnskap, Teknologi og Udvikling, Økonomi- og Ervervsministeriet, Undervisningsministeriet og Kulturministeriet (2009). *Strategi for utdanning i entreprenørskap*. URL: <http://www.fi.dk/publikationer/2010/strategi-for-uddannelse-i-entreprenoerskab/Endelig%20Strategi%20for%20entreprenoerskab%20web%20v2.pdf>
- Nilsen, E. (udatert) *Entreprenørskap i lærerutdanningen*. Foredrag. Institutt for lærerutdanning og kulturfag, Profesjonshøgskolen i Bodø. URL: http://www.skolenettet.no/nyUpload/Portal/PDF/Elisabeth_Nilsen.pdf.
- Regeringskansliet (2009) *Strategi för entreprenørskap inom utbildningsområdet*. URL: <http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/12/69/09/22b6e680.pdf>.
- Rosa, P., Scott, M. G., & Klandt, H. (Eds.). (1996). *Educating entrepreneurs in modernising economies*. Aldershot UK: Avebury.
- Sjøvoll, J. (red.) (2011). *Kreativitet, innovasjon og entreprenørskap i utdanningssystemene i Norden. Bakgrunn og begrepsinnhold basert på politisk initiering og strategivalg*. Universitetet i Nordland.
- Skolverket (2010). *Skapa och våga. Om entreprenørskap i skolan*. Forskning för skolan. URL: <http://www.skolverket.se/sb/d/2810/a/17304>

- Sørheim, R. (2010). Hvordan kan entreprenørskap I utdanningen bidra til å skape fremtidens vekstentreprenører? Presentasjon på et NHDs seminar om entreprenørskap i utdanningen, Oslo, 22.10.10.
- Spilling, O.R. (2008) *Entrepreneurship education in some European countries*. Deliverable D16d for U-know WP 2.2. Report to the EU Commission.
- Spilling, O. & V. Johansen (2011). *Entreprenørskap i utdanningen – perspektiver og begreper*. Rapport 4/2011. Oslo: NIFU.
- Statistisk sentralbyrå (2000). *Norsk standard for utdanningsgruppering*. NOS C 617. Oslo–Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Støren, L. A. (2008). *Høyere utdanning og arbeidsmarked – i Norge og Europa*. Norsk rapportering fra EU-prosjektet “REFLEX”. Rapport 6/2008. Oslo: NIFU STEP.
- Undervisningsministeriet (2009). *Riktlinjer för fostran til entreprenörskap*. Undervisningsministeriets publikationer 2009: 8, Finland. URL: [http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2009/liitteet/opm08.pdf?lang=](http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2009/liitteet/opm08.pdf?lang=Ung)
- Ung Entreprenørskap (2011). URL: <http://www.ue.no/pls/apex32/f?p=16000:1000:1730245160128652>
- World Economic Forum (2009). *Educating the Next Wave of Entrepreneurs*. URL: https://members.weforum.org/pdf/GEI/2009/Entrepreneurship_Education_Report.pdf.

Webkilder:

- Gründerskolen: <http://www.grunderskolen.no/>
- HiST Fagplan av 2009 - Bachelor sykepleie <http://hist.no/fagplankull2009asp/>
- NSDs Database for statistikk om høyere utdanning: <http://dbh.nsd.uib.no/>
- NTNU/Venture Cup: <http://www.iot.ntnu.no/nse/inside.asp?sid=75&kid=1>
- NTNUs Entreprenørskole <http://www.ntnu.no/studier/mientre>
- Private høyskoler <http://norgesuniversitetet.no/nettverk-samarbeid/private-hogskoler>
- Sosialt entreprenørskap (studietilbud): <http://www.sfe.uio.no/studier/sosent/index.html>
- Take-off program: <http://www.ntnu.no/take-off>
- Ungt Entreprenørskap: <http://www.ue.no/pls/apex32/f?p=16000:1000:2882315767473724>
- Venture Cup: http://venturecup.no/?page_id=446 .

Vedlegg

Tabell A.1 Oversikt over kartlagte høyere utdanningsinstitusjoner*

Kategori	Navn	Tilbud E	Hjemmeside
U	Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU)	ja	http://www.ntnu.no/
U	Universitetet for miljø- og biovitenskap (UMB)	ja	http://www.umb.no/
U	Universitetet i Agder (UiA)	ja	http://www.uia.no/
U	Universitetet i Bergen (UiB)	ja	http://www.uib.no/
U	Universitetet i Nordland (UiN), tidligere Høgskolen i Bodø (HiBo)	ja	http://www.hibo.no/
U	Universitetet i Oslo (UiO)	ja	http://www.uio.no/
U	Universitetet i Stavanger (UiS)	ja	http://www.uis.no/
U	Universitetet i Tromsø (UiT)	ja	www.uit.no/
SH	Høgskolen i Akershus (HiA)	ja	http://www.hiak.no/
SH	Høgskolen i Bergen (HiB)	ja	http://www.hib.no/
SH	Høgskolen i Buskerud (HiBu)	ja	http://www.hibu.no/
SH	Høgskolen i Finnmark (HiFm)	ja	http://www.hifm.no/
SH	Høgskolen i Gjøvik (HiG)	ja	http://www.hig.no/
SH	Høgskolen i Harstad	ja	http://www.hih.no/
SH	Høgskolen i Hedmark (HiHm)	ja	http://www.hihm.no/
SH	Høgskolen i Lillehammer (HiL)	ja	http://www.hil.no/
VH	Høgskolen i Molde – vitenskapelig høgskole i logistikk	ja	http://www.himolde.no/
SH	Høgskolen i Narvik (HiN)	ja	http://www.hin.no/
SH	Høgskolen i Nesna	ja	http://www.hinesna.no/
SH	Høgskolen i Nord-Trøndelag (HiNT)	ja	http://www.hint.no/
SH	Høgskolen i Oslo (HiO)	ja	http://www.hio.no/
SH	Høgskolen i Sogn og Fjordane (HSF)	ja	http://www.hisf.no/
SH	Høgskolen i Sør-Trøndelag (HiST)	ja	http://hist.no/
SH	Høgskolen i Telemark (HiT)	ja	http://www.hit.no/
SH	Høgskolen i Vestfold	ja	http://www.hive.no/
SH	Høgskolen i Volda	ja	http://www.hivolda.no/
SH	Høgskolen i Østfold	ja	http://www.hiof.no/
SH	Høgskolen i Ålesund	ja	http://www.hials.no/
SH	Høgskolen Stord/Haugesund	ja	http://www.hsh.no/
SH	Samisk Høgskole	nei	http://www.samiskhs.no
PVH	Handelshøgskolen BI	ja	http://www.bi.no/
VH	Norges Handelshøyskole (NHH)	ja	http://www.nhh.no/
VH	Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo (AHO)	ja	http://www.aho.no/
PH	Campus Kristiania (Markedshøyskolen, NKF, NKS Nettstudier, Aktiv Læring, Akupunkturhøyskolen i Oslo)	ja**	http://www.campuskristiania.no/
VH	Norges musikkhøgskole (NMH)	ja	http://www.nmh.no/
PH	Høgskolen for Landbruk og Bygdenæringar (HLB)	ja	http://www.hlb.no/
K	Kunsthøgskolen i Bergen (KHiB)	nei	
K	Kunsthøgskolen i Oslo (KHiO)	nei	
VH	Norges Idrettshøgskole (NIH)	nei	
VH	Norges Veterinærhøgskole (NVH)	nei	
PH	Ansgarskolen	nei	
PH	Arkivakademiet	nei	
PH	Atlantis Medisinske Høgskole	nei	
PH	Barrat Due musikkinstitut	nei	
PH	Bergen Arkitekt Skole	nei	
PH	Betaniens diakonale høgskole	nei	
PH	Bjørknes College	nei	
PH	Den Norske Balletthøyskole	nei	
PH	Den norske Eurytmihøyskole	nei	
PVH	Det teologiske Menighetsfakultet	nei	
PH	Diakonhjemmet Høgskole	nei	
PH	Dronning Mauds Minne Høgskole for førskolelærerutdanning (DMMH)	nei	
PH	Fjellhaug utdanningssenter	nei	
PH	Haraldsplass diakonale høgskole	nei	

Tabell A.1 (forts.) Oversikt over kartlagte høyere utdanningsinstitusjoner

Kategori	Navn	Tilbud E	Hjemmeside
PH	Helsehøyskolen (tidligere Encefalon)	nei	
PH	Høgskolen i Staffeldtsgate	nei	
PH	Høyskolen Diakonova	nei	
PH	Høyskolen for Ledelse og Teologi/ Baptistenes Teologiske Seminar	nei	
PH	Lovisenberg diakonale høgskole	nei	
PH	Mediehøgskolen Gimlekollen	nei	
PVH	Misjonshøgskolen, Stavanger	nei	
PH	Norges Informasjonsteknologiske Høgskole	nei	
PH	Norsk Gestaltinstitutt A/S Høgskole	nei	
PH	Norsk høgskole for helhetsterapi	nei	
PH	Norsk Lærerakademi Lærerhøgskolen	nei	
PH	Norsk Lærerakademi Høgskolen	nei	
PH	Rogaland School of Management	nei	
PH	Rudolf Steinerhøyskolen	nei	
Nylig akkrediterte høyere utdanningsinstitusjoner			
PH	Nordisk Institutt for Scene og Studio	nei	
PH	Norsk barnebokinstitutt	nei	
PH	Skrivekunstakademiet	nei	
PH	Westerdals School of Communication	nei	

Forkortelser: K=Kunsthøgskoler; PH=privat høyskole; PVH=privat vitenskapelig høgskole; SH=Statlige høgskoler; VH=vitenskapelig høyskole (offentlig), U=universitet

* Politihøgskolen og fem militære høgskoler har ikke inngått i kartleggingen.

** Gjelder kun Markedshøyskolen og NKF.

Tabell A.2 Kjennetegn ved enkeltemner i entreprenørskap innen økonomiske og administrative fag

Lærested	Studieprogramtilknytning	Emnenavn	sp	o/ v	Om E	For E: ENK	For E: Vekst	Gjen- nom E
BI Trondheim	Emne tas på NTNU	Entreprenørskap - Venture Cup (IØ6025)	7,5	v		X	X	X
Campus Kristiania, Markedshøysko- le	Bachelor Markedsføring og salgsledelse; Reklame og merkebygging; Markedsføring og internasjonalsisering; Reiselivsledelse; Hotelledelse	IKE3100 Innovasjon, kreativitet og entreprenørskap	10	o	X			
Høgskolen i Akershus	Bachelor i husøkonom og serviceledelse, Bachelor i kostøkonomi, ernæring og serviceledelse, 7. semester	Innovasjon og prosjektledelse	15	o	X			
Høgskolen i Bergen	Bachelor i økonomi og administrasjon. Utplassering i HiBs inkubator eller virksomhetens lokaler.	ØAI105 Praktisk nyskaping og entreprenørskap	10	v		X	X	X
Høgskolen i Bergen	Bachelor i økonomi og administrasjon. Tredje året.	FOA046 Nyskaping, entreprenørskap og etikk	5	v	X	X	X	
Høgskolen i Buskerud	Bachelor i økonomi- administrasjon, spesialiseringer markedsføring og prosjektadministrasjon, 3.år	Entreprenørskap og innovasjonsledelse	5	v	X			
Høgskolen i Lillehammer	Obligatorisk for Bachelor i Oppløvelses- og attraksjonsutvikling. Valgbart for bachelor i reiseliv, 5.semester	Entreprenørskap - Start av Egen Virksomhet	15	o/ v		X		
Høgskolen i Narvik	Bachelor i økonomi og administrasjon	ØAD1012Bedriftsetabl ering	5	o		X		
Høgskolen i Sogn og Fjordane	Bachelor i økonomi og administrasjon / reiselivsledelse	OR6-210 Kreativitet og idéutvikling	10	v		X		
Høgskolen i Sogn og Fjordane	Bachelor i økonomi og administrasjon / reiselivsledelse	OR6-211 Næringsutvikling og omstillingsarbeid	10	v	X			
Høgskolen i Sør-Trøndelag	Bachelor i økonomi og Administrasjon. Obligatorisk for spesialisering Markedsføring og Innovasjon, valgfritt for andre	MRK3025 Innovasjon og forretningsutvikling	7,5	o/v	X			
Høgskolen i Sør-Trøndelag	Emne tas på NTNU	Entreprenørskap - Venture Cup (IØ6025)	7,5	v		X	X	X
Norges Handelshøyskol- e (NHH)	Bachelor, Department of Finance and Management Science	VOA020EKS - Technical change, innovation and entrepreneurship	7,5	v	X			
Høgskolen i Harstad	Bachelor i økonomi og administrasjon	Studentbedrift	15	o		X	X	X
Høgskolen i Molde	Bachelor i økonomi og administrasjon	BØK600: Studentbedrift	22,5	v		X	X	X
Høgskolen i Lillehammer	Master i innovasjon og næringsutvikling	INN3002/1 Entreprenørskap og utviklingsaktører	5	o	X			
Norges Handelshøyskol- e (NHH)	Master	STR444EKS - Entrepreneurship with focus on market evaluation exam	7,5	v	X			

Forkortelser: sp=studiepoeng; o/v=obligatorisk eller valgfritt emne; E=entreprenørskap; ENK=enkeltmannsforetak eller selvstendig næringsdrivende; Vekst=vekstforetak.

Tabell A.3. Kjennetegn ved enkeltemner i entreprenørskap innen naturvitenskapelige og teknologiske fag

Lærested	Studieprogramtilknytning	Emnenavn	sp	o/v	Om E	For E: ENK	For E: Vekst	Gjennom E
Universitetet i Agder	Utviklingsledelse og -administrasjon, masterprogram	ORG430 Entrepreneurship and Development	10	o	X			
Høgskolen i Buskerud	Bachelor i ingeniørfag: 5.semester	DMIE-3150 Innovasjon og entreprenørskap	5	o	?			
Høgskolen i Buskerud	Bachelor i ingeniørfag: 4.semester, Industriebachelor: 2.semester	SFEI-2202 Entreprenørskap og innovasjonsledelse	5	o	X			
Høgskolen i Buskerud	Bachelor i lysdesign 5.semester	INOLED 300 Innovasjon og ledelse av innovasjonsprosesser	7,5	o	?			
Høgskolen i Buskerud	Bachelor i lysdesign 6.semester	ENTLED 301 Entreprenørskap og prosjekt-ledelse	7,5	o	?			
Høgskolen i Gjøvik	Bachelor i Teknologidesign og Ledelse, siste studieplan 2006-2009	Innovasjon og entreprenørskap	?	v	?			
Høgskolen i Narvik	Fellesemne, master i teknologi, ingeniører	SAD6210 Økonomi og innovasjon	5	?			X	
Høgskolen i Nord-Trøndelag	Obligatorisk for 2. studieår Spill og opplevelsesteknologi og Multimedieteknologi. Valgfritt emne for bachelor i geografi.	MMT270 Utvikling av kreative næringer	10	o/v	X			
Høgskolen i Sør-Trøndelag	Bachelor i ingeniørfag; ved avdeling for teknologi	Bedriftsetablering	5	v	X			
Høgskolen i Sør-Trøndelag	Obligatorisk for bachelorstudenter ved Avdeling for informatikk og e-læring, utvalgte spesialiseringer	Entreprenørskap	6	o	X			
Høgskolen i Ålesund	Bachelor i Produktutvikling og design	IP203810 Entreprenørskap og design - PU III	7,5	o			X	
NTNU	Master/PhD i Bioteknologi, Medisinsk teknologi, Biologi, Kjemi.	Patentering og teknologietablering (næringsutvikling)	7,5	?			X	
NTNU	Emnet tilbys ved NTNU, men undervises ved UniK, Kjeller	UniK / TTK4600 Teknologiforståelse, innovasjon og produktutvikling	7,5	?			X	
Universitetet for miljø- og biovitenskap	inngår i 5-årig Master i teknologi/sivilingeniør; profilfag i bedriftsutvikling og logistikk. Studieprogrammet er en del av Oslofjordalliansen.	Bus271 Bedriftsetablering	5	?			X	X ¹⁵
Universitetet i Agder	Bachelorprogram Multimedieteknologi og -design, Ingeniørfag – data; årsstudium Programmering og multimedia	DAT218-G Bedriftsetablering	5	o			X	
Universitetet i Oslo	for alle mat-nat studenter på master nivå; obligatorisk forkunnskap er bachelorgrad fortrinnsvis innen realfag/medisin.	ENT4000 "Fra idé til virksomhet"	5	v	X		X	
Universitetet i Oslo	Ved stor pågang prioriteres Gründeskolen-, realfag- og PhD studenter	ENT4000I - Fra idé til virksomhet	5	v		X	X	

¹⁵ Studentene blir oppfordret til å delta i Venture Cup og på arrangement som Start-UMB har.

Tabell A.3. (forts.) Kjennetegn ved enkeltemner i entreprenørskap innen naturvitenskapelige og teknologiske fag

Lærested	Studieprogramtilknytning	Emnenavn	sp	o/v	Om E	For E: ENK	For E: Vekst	Gjen nom E
Universitetet i Oslo	Obligatorisk for master i Innovation and Entrepreneurship. Valgemne for andre studenter, særlig relevant for PhD studenter.	ENT4100 - Ideation and Feasibility Studies	10	o/v			X	
Universitetet i Stavanger	bachelor og masterstudenter på det teknisk-naturvitenskapelige fakultet	BIP190-1 Bedriftsøkonomi og entreprenørskap	10	v		X		
Universitetet i Stavanger	åpent for masterstudenter på det teknisk-naturvitenskapelige fakultet	MIN220-1 Entreprenørskap i teknologibedrift	10	v			X	
Universitetet i Tromsø	Master's Degree program in Computer Science	BED-2009 Innføring i entreprenørskap	5	v	?			
Høgskolen i Nesna	IN909. Bachelor informasjonsteknologi.	Studentbedrift	7,5	v			X	X

Forkortelser: sp=studiepoeng; o/v=obligatorisk eller valgfritt emne; E=entreprenørskap; ENK=enkeltmannsforetak eller selvstendig næringsdrivende; Vekst=vekstforetak; ?= ukjent.

Nordisk institutt for studier av
innovasjon, forskning og utdanning

Nordic Institute for Studies in
Innovation, Research and Education

www.nifu.no